

# COVID-19 Pandemi Döneminde Göç ve Birlikte Yaşam Süreçleri: Türkiye Deneyimi<sup>1</sup>

Saime Özçürümez

---

<sup>1</sup> Bu rapor, İsveç Hükümeti tarafından finanse edilen Yerel Yönetişimde Rezilyans Projesi 2018-2021 (RESLOG Türkiye) kapsamında hazırlanmıştır. Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlara (kitabın kapağında belirtilen derleyen ve hazırlayanlar) aittir; hiç bir şekilde yazarların çalıştıkları kurumların ve SKL International'ın resmi görüşlerini yansıtmamaktadır. SKL International kitapta yer alan veriler, analizler, kaynaklar, adı geçen harici veya üçüncü taraf internet sitelerinin URL'lerinin kalıcılığı ve doğruluğu veya web sitelerinde yer alan herhangi bir içeriğin, doğruluk veya uygunluğundan sorumlu değildir

## İçindekiler

Kısaltmalar .....	3
Giriş .....	4
COVID-19 Pandemisinin Türkiye ve Dünyada Etkileri (2020-2021) .....	4
COVID 19 Pandemi Sürecinin Kentler Üzerindeki Etkisi .....	5
COVID 19 Pandemi Sürecinin Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler, Düzensiz Göçmenler ve Sığınmacılar Üzerindeki Etkisi .....	7
Çalışmanın Gerekçesi .....	8
Çalışmanın Tasarımı ve Yöntemi .....	9
Kavramlar, Kuramlar ve Bulgular ile Mevcut Yazın .....	11
Birlikte Yaşama Kavramı, Zorunlu Göç, COVID 19 Pandemi Süreci ve Türkiye Deneyimi.....	11
Sağlık .....	13
Eğitim .....	14
Barınma .....	15
Çalışma Yaşamı.....	16
Dayanışma ve Yardımlaşma Ağları ile Yapılan Çözüm Odaklı Çalışmalar: Belediye, STK, Kamu Kurumları ve Mahalle Grupları.....	18
Sonuç.....	19
Düzenlenmiş Kaynakça .....	22
Ek 1 - Türlerine Göre Sınıflandırılmış Kaynaklar .....	31

## Kısaltmalar

EBA: Eğitim Bilişim Ağı

KDV: Katma Değer Vergisi

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

SGK: Sosyal G#venlik Kurumu

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

UNICEF: Birleřmiř Milletler #ocuklara Yardım Fonu

UNHCR: Birleřmiř Milletler M#lteciler Y#ksek Komiserliđi

## Giriş

### COVID-19 Pandemisinin Türkiye ve Dünyada Etkileri (2020-2021)

Uluslararası kişi hareketliliği açısından değerlendirildiğinde, 2020 yılı başından itibaren başlayan COVID-19 pandemi sürecinin küresel, ulusal ve yerel dinamikler bakımından kritik bir sürecin başlangıcı olarak nitelendirilmesi mümkündür. İnsan sağlığını küresel boyutlarda tehdit eden COVID-19 pandemisiyle mücadelede ülkeler kamu sağlığı tedbirlerini kişisel düzeyde, sosyal mesafe ve kişisel hijyen uygulamalarının yaygınlaşması olarak belirlemişlerdir. Yapısal düzeyde de ülkeler uluslararası kişi hareketliliğini mümkün olan en üst düzeyde kısıtlamaya çalışmışlardır. COVID-19 aşısının geliştirilmesi ve Bahar 2021 döneminde ülkelerde yaygın aşı uygulamalarıyla kademeli olarak uluslararası kişi hareketliliği yeniden başlamıştır.

Söz konusu dönemde toplumlar iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda önemli bir kriz dönemi dönüşümü yaşamışlardır. Salgın nedeniyle uygulanan kapanmalar, tüm ülkelerde önemli **iktisadi sonuçlara** neden olmuş, birçok ülke ekonomik durgunluk ve gerileme dönemi yaşamıştır. Kapanmalar özellikle hizmet sektörünü etkilemiştir. Hizmet sektörleri arasında ulaşım özellikle de havayolu şirketleri, turizm, yiyecek-icecek ve konaklama sektörleri ile küçük-orta ölçekli mağaza işletmeleriyle ilerleyen perakende sektörü ekonomik güçlüklerden en yoğun biçimde etkilenenlerdendir. İşe gidememe durumu, salgına bağlı can kayıpları, seyahat kısıtlamalarıyla küresel tedarik zincirlerindeki bozulmalar nedeniyle fabrikalar ve işyerleri iflas etmiştir. Tüm ülkelerde işsizlik oranlarında belirgin artışlar ile gelir düzeylerinde ciddi düşüşler gözlenmiştir.<sup>2</sup> Uzaktan çalışma uygulamaları yaygınlaşmıştır. Ancak uzaktan çalışma pratiklerinin etkin olarak uygulanabildiği ülkelerin, yüksek düzeyde dijitalleşmiş sanayilerde, özellikle de bilgi ve iletişim teknolojileri, bilimsel araştırmalar, teknik hizmetler ve finans sektörlerinde gelişmiş olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla uzaktan çalışma yoğunlukla yüksek nitelikli işgücü için mümkün olabilmıştır.<sup>3</sup> Türkiye’de uzaktan çalışma modeli uygunluğu olan işlerin mevcut ekonomide sadece %21 oranında olduğu tespit edilmiştir.<sup>4</sup> Tarım sektöründe ve gıda politikalarındaki uygulamalar bu sektörün salgın sırasında OECD ülkeleri arasında en dirençli ve adapte olabilen sektör olarak tespit edilmesine yol açmıştır. Gıda temini ve gıda tedarik zincirlerinin sürekliliği için kamu aktörleri ve özel sektör tüm ülkelerdeki nüfusların gıdaya erişimini sürdürmeye gayret etmişlerdir.<sup>5</sup>

Salgın ile mücadelede sırasında farklı ülkelerde **altyapı** donanımına ilişkin sorunlar da ortaya çıkmıştır. Salgın ile karşılaşılan riskler ve alınması gereken önlemler arasında, altyapının

---

<sup>2</sup> Pak, A., Adegboye Oyelola A., Adekunle Adeshina I, Rahman Kazi M., McBryde Emma S. And Eisen Damon P., “Economic Consequences of the COVID 19 Outbreak: the Need for Epidemic Preparedness”, Frontiers Public Health, 29 May 2020, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2020.00241/full>.

<sup>3</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/teleworking-in-the-covid-19-pandemic-trends-and-prospects-72a416b6/>, erişim 21 Ekim 2021.

<sup>4</sup> <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/capacity-for-remote-working-can-affect-lockdown-costs-differently-across-places-0e85740e/>, erişim 21 Ekim 2021.

<sup>5</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/keep-calm-and-carry-on-feeding-agriculture-and-food-policy-responses-to-the-covid-19-crisis-db1bf302/>, erişim 21 Ekim 2021.

iyileştirilmesine ilişkin stratejilerin, politikaların ve uygulamalar geliştirilmesi öne çıkmıştır. Genel anlamda fiziksel altyapı, yönetim altyapısı ve teknoloji, çevre ve iklim koşullarını dikkate alan altyapı önceliklerinin belirlenmesi gereği görülmüştür.

COVID- 19 pandemi döneminde tüm ülkelerde sağlık sistemleri üzerinde önemli bir yük oluşmuştur. Sağlık alanında sağlık sisteminin kalitesi, sağlık sektörlerinin kapasitesi ve sağlık hizmetlerine erişimin yanında, sağlık hizmetlerinin kalitesini sağlayan ulaşım ve iletişim mekanizmalarında iyileşmeyi de içeren temel “sosyal ve iktisadi altyapı” iyileştirilmesinin önemi görülmüştür<sup>6</sup>. Bu anlamda, ürün, hizmet, bilgi, enerji ve temiz su dolaşımıyla ilgili uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde girişimlerin birbirini bütünlemesi gerekliliği belirginleşmiştir.

Bütün bu başlıkları bütünleşik olarak ele alan “altyapı rezilyansı” kavramının bileşenleri şu şekilde belirlenmektedir:

- Fiziksel unsurlar (doğal afetler ile gelen etkiler ve bu etkilere karşı rezilyans);
- Faaliyetlerin devamı, veri korunması ve güvenlik (işe erişim, tedarik zincirlerinin işleyişi, sermayenin işleyişi; siber tehditler, veri güvenliği, korunması ve gizliliği), güvenlik protokolleri ve standartları;
- Yönetişim (risk dağılım ve risk sorumluluğu, anlaşmalara bağlı modeller, şeffaflık ve güven; rezilyans ve iş devamı sağlanması planları, karar alma yetkinlikleri, varlıkların bağımlılıkları);
- Finansal (güçlü muhasebe, elverişli likidite, mali anlaşmalar; etkili fonlama modelleri);
- Hizmetlerin sürdürülebilirliği ve erişilebilirliği (altyapının kamu hizmetlerine ulaşımdaki rolü, hizmetlerin güvenilirliği; hassas gruplar, sosyal içerme).<sup>7</sup>

Bu aşamada yerel yönetimler de başta sağlık, sosyal hizmetler, ekonomik kalkınma ve kamu yatırımları olmak üzere farklı alanlarda COVID-19 salgını ile mücadelede kriz yönetiminin önde gelen aktörleri arasında yer almışlardır.<sup>8</sup> Yerel yönetimlerin bu alandaki rolü, yukarıda tanımlanan altyapı rezilyansını güçlendirmek ve kapsayıcı hizmet sunumu ile toplumun en kırılgan gruplarının, pandemi boyunca artan eşitsizliklerden daha az etkilenmesini sağlamak olarak ortaya çıkmaktadır.

## COVID 19 Pandemi Sürecinin Kentler Üzerindeki Etkisi

COVID-19 salgınının kentler üzerindeki etkisi iki ana başlık altında ele alınabilir. İlk olarak **ekonomik** açıdan, kentlerin, salgından en çok etkilenen sektörlerin, kent ekonomisindeki payına oranla etkilendikleri açıktır. Turizm sektörüne dayalı ekonomileri olan kentlerde ekonomik kayıplar daha yoğun yaşanmıştır. Örneğin Madrid’te iki aylık bir kapanma sonunda kentte 60.500

<sup>6</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-a-new-resilient-infrastructure-landscape-d40a19e3/>, erişim 21 Ekim 2021.

<sup>7</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-a-new-resilient-infrastructure-landscape-d40a19e3/> yazısından çevrilmiş ve adapte edilmiştir. Erişim 21 Ekim 2021.

<sup>8</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-a-new-resilient-infrastructure-landscape-d40a19e3/>, erişim 21 Ekim 2021.

iş kaybı olacağı ön görülmüştür<sup>9</sup> Ülkelerin içinde bölgesel ve kentler arası gelişmişlik farklılıklarının da salgının etkileri ve şiddeti üzerinde belirleyici olduğu tespit edilmiştir.<sup>10</sup> COVID-19 salgını ve salgınla mücadele stratejilerinin ekonomilere etkisi üzerine yapılan çalışmalar, yerel yönetimlerdeki gider artışına, gelir kayıplarına ve borçlanma durumlarındaki değişimlere de dikkat çekmektedirler.<sup>11</sup>

İkinci olarak, **sosyal etki** açısından, COVID-19 salgınının, kentlerde zaten var olan sosyo-ekonomik kırılmanın boyutlarını ve içeriğini ortaya çıkardığı, çalışmalarda vurgulanmaktadır. Düşük ücretli işlerde çalışanlar, birikim yapamamış gruplar ve uzaktan çalışma modellerinde yer alamayanlar özellikle sosyal mesafe ve kapanma tedbirlerinden ağır biçimde etkilenmiştir. Bazı kentlerde evsizlik, hijyen koşullarına uygun bireysel izolasyon sağlanamaması ve yaşlı ve bakıma muhtaç ev halkı bireylerinin oluşu ile hassas gruplardaki bireylerin salgından etkilenişlerinin çok boyutluluğu tespit edilmiştir. Özellikle hizmet ve ev içi bakım sektörlerinde çalışan kadınların, sosyal mesafe ve kapanma nedeni ile iş ve gelir kaybı yaşadığı; ev içi hizmet ve bakım yüklerindeki artışla da psiko-sosyal olarak da etkilendikleri tespit edilmiştir.<sup>12</sup>

Yerel yönetim hizmetleri de COVID-19 pandemisi sürecinde alınan kapanma tedbirleri nedeniyle çeşitli şekillerde etkilenmiştir. **Katı atık** miktarındaki artış; maske, eldiven benzeri kişisel korunma malzemelerinin ve bulaşıcı hastalık atıklarının yönetimi gibi alanlarda önemli sorunlar çıktığı belirlenmiştir. Bu dönemde kentlerin **dijital altyapı** kapasitesinin önemi kadar **dijital eşitsizliklerin** hassas grupların geçim kaynaklarına ve eğitime erişim açısından neden olduğu sorunlar da ortaya çıkmıştır. **Şehir içi ulaşım** çözümlerinin ve **kamusal alan kullanımı** alternatiflerinin özellikle sosyal mesafe uygulamaları açısından yeniden değerlendirilmesi ve düzenlenmesi gerekli hale gelmiştir. Düşük gelir gruplarının yaşadığı mahallelerde bu konularda çözümler geliştirilmesinin ivedi gereksinim olduğu araştırmalarda belirtilmektedir.

Yoğun nüfuslu kentlerin, etkileşim kolaylığı olarak nitelendirilebilecek ekonomik ve sosyal avantajlarının, COVID-19 döneminde bulaş riskini arttırdığı ve sosyal mesafe uygulamalarının etkisini azaltabildiği gözlemlenmiştir. Kentlerin çok etkin sağlık hizmetleri geliştirmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. **Kent planlarının**, COVID-19 salgını benzeri krizleri de dikkate alan, örneğin yeşil alanların artırılmasına yönelik tedbirleri de içeren bir biçimde yenilenmesi tartışmaları başlamıştır. İşbirliği önceleyen **yönetişim biçimlerinin**, COVID-19 benzeri salgınlarla mücadelede başat rolü olacağı netleşmiştir. Farklı ülkelerde, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında işbirliğini önceleyen tedbirlerin sonuç aldığı tespit edilmiştir.

---

<sup>9</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/cities-policy-responses-fd1053ff/#endnotea0z67>, erişim 21 Ekim 2021.

<sup>10</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government-d3e314e1/>, erişim 21 Ekim 2021.

<sup>11</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government-d3e314e1/>, erişim 21 Ekim 2021.

<sup>12</sup> <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/cities-policy-responses-fd1053ff/#back-endnotea0z30>, erişim 21 Ekim 2021.

Yereldeki kurumlar, küçük ve orta ölçekli işletmelere finansal destek sağlanması konusunda tedbirler geliştirmişlerdir. Türkiye’de her kentte İl Pandemi Kurulları kurulmuş; salgın ile ilgili tedbirleri izleme ve değerlendirme süreçleri geliştirilmiş ve gerekli durumlarda illere özel tedbirler alınması ve hizmetlerin sürekliliği konusunda girişimlerde bulunulmuştur. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Başkanı Fatma Şahin’in de aralarında bulunduğu “İçeren Büyüme için OECD Şampiyon Belediye Başkanları” gibi, kentler arasında küresel bilgi etkileşimi olanağı sağlayan kurumsal ağlarda özellikle kentlerin rezilyansının artırılması konularında inisiyatifler tartışılmıştır.<sup>13</sup> Aralarında İstanbul’un da bulunduğu C40 Kentler ağında Belediye Başkanları Küresel COVID-19’dan Kurtulma Görev Gücü oluşturulmuş ve kentlerin salgın sonrası süreçlerde yatırımlarını gerçekleştirirken yeşil politikalara da öncelik tanımalarının önemi vurgulanmıştır.<sup>14</sup> Belediyeler, farklı politika alanları arasında işbirliklerinin yapılışının ve paydaş ve vatandaş katılımını önceleyen yönetim yapılarının krizlerin doğru yönetilmesindeki rolüne ilişkin önemli tespitler de yapmışlardır. Örneğin İzmir için “COVID-19 Dirençlilik Eylem Planı” geliştirilmesi, krizlerin çok yönlü ve çok boyutlu sorunların kent düzeyinde ele alınmasına dair bir iyi uygulama olarak gösterilebilir.<sup>15</sup>

### COVID 19 Pandemi Sürecinin Geçi Koruma Kapsamındaki Suriyeliler, Düzensiz Göçmenler ve Sığınmacılar Üzerindeki Etkisi

Dünya genelinde, Mart, 2020 - Temmuz, 2021 döneminde, göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar, COVID-19 sürecindeki güçlükleri en şiddetli biçimde yaşayan grup olarak belirlenmiştir. Bazı çalışmalarda, yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde yaşayan göçmenlerin COVID-19 nedeniyle hastaneye kaldırılma ve can kaybı oranlarının yerel halka kıyasla yüksek olduğu tespit edilmiştir.<sup>16</sup> Aynı zamanda göçmenler COVID-19 bulaş riskini arttıran davranışlar sergiledikleri suçlamalarıyla karşılaşmışlardır ve her bakımdan ayrımcılığa uğradıklarına işaret eden çalışmalar mevcuttur.<sup>17</sup> Aşılama süreçlerinde de göçmenlere karşı ayrımcılık yapıldığını tespit eden çalışmalar bulunmaktadır.<sup>18</sup> Bu tür tespitlerin nedenleri, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar ve düzensiz göçmenlerin COVID-19 öncesi süreçte deneyimlemekte olduğu ekonomik ve sosyal güçlüklerin, söz konusu dönemde daha belirginleşmesi, artması ve çeşitlenmesidir. COVID-19 sürecinde göçmenlerin durumunu değerlendiren çalışmalar, yaşanan güçlüklerin pandemi sonrasında, uzun dönemli etkileri olacağını öngörmektedir. Bu kapsamda, özellikle sağlık sistemlerine erişim, kamu sağlığıyla ilgili önlemler, doğru bilgiye erişim, ayrımcılıkla mücadele, günlük yaşam kalitesinin yükseltilmesi, psiko-sosyal desteklerin geliştirilmesi, göçmen ve

<sup>13</sup> <http://www.oecd-inclusive.com/champion-mayors/mayor/champion-mayor-fatma-sahin/>, erişim 24 December 2021.

<sup>14</sup> <https://www.c40.org/about-c40/>, erişim 24 December 2021.

<sup>15</sup> [https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/Covid19DirenclilikEylemPlanı\\_TR.pdf](https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/Covid19DirenclilikEylemPlanı_TR.pdf), erişim 24 Aralık 2021.

<sup>16</sup> Hayward SE, Deal A, Cheng C. Et al. Clinical Outcomes and risk factors for COVID 19 among migrant populations in high income countries: a systematic review. Journal of Migrant Health, 2021.

<sup>17</sup> Protecting Refugees During the COVID 19 Pandemic, The Lancet, June 19, 2021, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)01366-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)01366-0)

<sup>18</sup> COVID 19 Lessons for Migrant-Resilient Primary Care Systems on A Warming Planet, Beart J., Guinto R., Issa, R. Yiweza D. , <https://www.healthaffairs.org/doi/10.1377/hblog20211005.623332/full/>, October 12, 2021.

mültecilerin COVID-19 kapanma süreçlerinde toplumla bağlantılarının zedelendiğinden hareketle söz konusu bağlantıların yeniden kurulması ve katılımcı yapılar oluşturulması için çalışmalar yapılması konularında öneriler yapılmaktadır.<sup>19</sup>

### Çalışmanın Gerekçesi

COVID-19 sürecinde kamu sağlığının korunmasına ilişkin uygulamalarda, belediyeler en önemli sosyal, ekonomik ve sağlık aktörleri arasında gösterilmektedir. Bu nedenle, Türkiye’de pandemi sürecinde hem kamu sağlığı hem göç yönetişimi açısından belediye deneyimlerinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Pandeminin dünyaya yayıldığı Mart, 2020 ile bu çalışmanın verilerinin derlenmesi için son tarih olarak belirlenen Ekim, 2021 arasında geçen, yaklaşık 18 ay gibi kısa sürede COVID-19’un toplumsal etkileri konusunda geniş sayılabilecek bir külliyat oluşmuştur. Ancak mevcut çalışmalar arasında özel olarak Türkiye’de geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, yerel yönetimler ve COVID-19 sürecini değerlendiren çalışmalar çok azdır. Var olan bilgi çoğunlukla çeşitli kaynakların satır aralarından elde edilebilmektedir. Bu alanda yapılacak saha araştırmalarının önemli bir boşluğu kapatacağı açıktır. Aynı şekilde, birçok bilimsel yayın ile yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde çalışan kurum ve kuruluşların raporları incelenerek, dağınık halde bulunan bilgiyi bir araya getirecek bir meta-analiz çalışması da önem kazanmaktadır.

Bu çalışma, farklı bilimsel araştırma ve rapor niteliğindeki eserleri inceleyerek COVID-19 pandemi sürecinde özellikle geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin farklı kentlerdeki deneyimleri ve belediyelerin bu süreçteki rolleri ile ilgili bir değerlendirme yapılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, COVID-19 sürecinde geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler açısından Türkiye deneyimini incelemek üç ana nedenden önem kazanmaktadır. İlk olarak 2015 yılından bu yana zorunlu göçle gelen kişileri barındıran ülkeler arasında Türkiye ilk sırada yer almaktadır. 2011 yılında Suriye’de çıkan krizden kaçarak Türkiye’ye sığınanların sayısı 2021 yılına gelindiğinde 3.7 milyon düzeyine ulaşmıştır<sup>20</sup>. Türkiye’de geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yüzde 90’ının yaşam alanı 60 belediyede yoğunlaşmıştır<sup>21</sup>. Bu bakımdan, belediyelerin salgının yönetimi ve göç yönetişimindeki katkılarının ortaya konması, Türkiye’nin COVID-19 salgını sürecinde söz konusu gruplarla ilgili sorulara verdiği yanıtları, geliştirdiği çözümleri, iyi uygulamaları ve eksiklikleriyle tüm zorunlu göç bağlamını anlamak için önemlidir.

İkinci olarak Türkiye’de Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında hizmetlere erişimi olan bireylerin sağlık, eğitim, çalışma yaşamı, barınma ve toplumsal bütünleşme süreçlerinin kurumsal çerçevesi ve günlük yaşama ilişkin deneyimler, COVID-19 salgını sürecinde yeni bir boyut kazanmıştır. Bu, zorunlu göç kapsamında kamu politikası geliştirilmesi, göç yönetişimi, süregelen toplumsal bütünleşme süreçleri, bileşenleri ve mekanizmaları ile yerel halkı da ilgilendiren uygulamaların tamamına COVID-19 kamu sağlığı tedbirleri ile eklenen güçluktur. Öngörülmemiş

<sup>19</sup> ApartTogether survey: preliminary overview of refugees and migrants self-reported impact of COVID 19. Geneva: World Health Organization; 2020, s. 27-29.

<sup>20</sup> <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, erişim 12.12.2021

<sup>21</sup> “3RP Partner Support to Turkey’s Response to COVID-19.” 3RP Regional Refugee & Resilience Plan, May 2020. Erişim 17 Ekim 2021. <http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2020/05/turkey.pdf>.



bir küresel kriz olarak nitelendirilebilecek COVID-19 salgın süreci tüm hukuki, kurumsal, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri ve bireylerin iyi olma hallerini etkilemiştir. Toplumsal etkileşimler açısından değerlendirildiğinde tüm unsurlarıyla olağanüstü olan COVID 19 salgın sürecinin neden olduğu durumun, kent mültecileri üzerindeki etkisini anlamak, göç yönetişimi açısından önem taşımaktadır.

Üçüncü olarak Türkiye'ye zorunlu göç ile gelmiş olan kişiler ülke içinde farklı kentlerde farklı yoğunluklarla yaşamaya devam etmektedir.<sup>22</sup> Bu durumda da kent düzeyinde göç yönetişimine ilişkin tüm süreçler ve aktörler (kamu aktörleri, belediyeler, STK'lar, yerel halk) farklı kentlerde farklı biçimlerde etkilenmiştir. Göç ile ilgili yönetim mekanizmalarının COVID-19 salgın sürecinden nasıl etkilendiğini ortaya koymak, genel olarak kent yönetişiminin COVID-19 salgınından nasıl etkilendiğini açıklayabilmek için de önemlidir.

Bu çalışma şu temel sorulara yanıt aramaktadır:

- COVID-19 pandemisiyle mücadele sürecinde özellikle yerel düzeyde göç ve “birlikte yaşama” süreçleri nasıl etkilenmiştir?
- Türkiye’de yerel yönetimlerin göçmenlere yönelik hizmetleri COVID-19 sürecinden nasıl etkilenmiştir?

Bu sorulara yanıt ararken incelenen temel konular ve alanlar, yukarıda tanımlanan genel çerçeve ile uyumlu olacak şekilde “birlikte yaşama” kavramındaki ve ilgili süreçlerdeki değişim ve dönüşüm; COVID-19 salgın sürecinin geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler’in sağlık, eğitim, barınma ve çalışma yaşamları üzerindeki etkileri; ve belediyelerin, göç yönetimi alanında geliştirdikleri dayanışma ve yardımlaşma ağları ile çözüm odaklı çalışmalarınıdır. Bu Giriş’i izleyen bölüm altı alt bölüme ayrılmıştır. İlk alt bölümde, genel anlamda “birlikte yaşama” ve “toplumsal bütünleşme” kavramları ve Türkiye’nin COVID-19 pandemi dönemindeki zorunlu göç yönetişimi deneyimi değerlendirilmektedir. Ardından, sırası ile Sağlık, Eğitim, Barınma ve Çalışma Yaşamı alt bölümleri, bu alanlarındaki dönüşümlere odaklanmak suretiyle hem geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin hem de belediyelerin bu alanlardaki deneyimlerini inceleyerek devam etmektedir. Son alt bölümde ise kentlerde dayanışma ve yardımlaşma ağları ile çözüm odaklı çalışmalar açısından belediyeler, STK'lar, kamu kurumları ve mahalle grupları arasında oluşan süreçler aktarılmaktadır. Çalışma, Sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

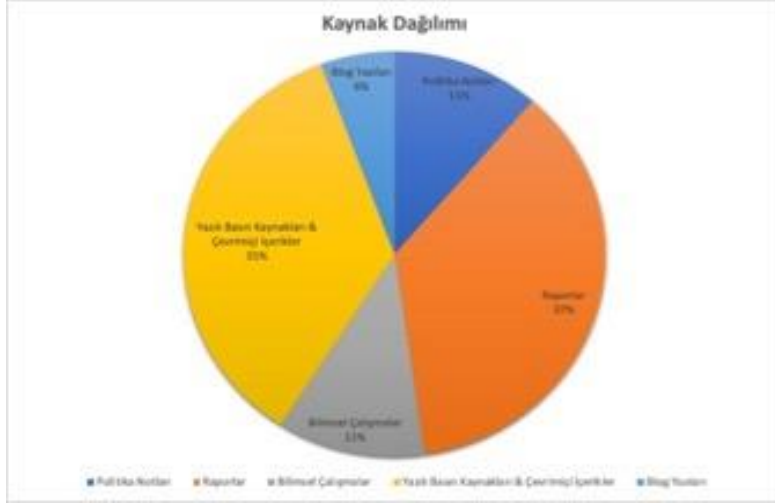
## Çalışmanın Tasarımı ve Yöntemi

Bu çalışma, COVID-19 pandemi sürecinde geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ve göçmenlerin durumları ile ilgili kamuya açık yazılı çalışmaları taramaktadır. Bakış açısı, özellikle belediyelerin bu süreçteki rolleri ve deneyimlerini değerlendirmek üzere kurgulanmıştır. Araştırmanın bulguları ve analizi Mart 2020 ile Ekim 2021 arasında yayınlanmış olan eserler arasından seçilen bilimsel çalışmalar (10), raporlar (32), kamu politikası notları (10) ve yaygın yazılı basında paylaşılan haberler ve çevrimiçi içerikler (31), blog yazıları (5) içinde paylaşılan

<sup>22</sup> <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, erişim 12.12.2021

veri, bilgi ve kanıtlarla şekillenmiştir. Şekil 1, incelenen kaynak türlerine göre dağılımını yansıtmaktadır, kaynakların ayrıntılı bir listesi ise Ek 1’de verilmektedir.

Şekil 1Çalışma için incelenen kaynakların dağılımı



Kaynak: Yazar tarafından incelenen kaynakların türlerine göre ayrıştırılmasıyla oluşturulmuştur.

Her bölümde tematik olarak “COVID-19”, “göç” ve “belediyeler” ve/veya “yerel yönetimler” ve/veya “kentler” anahtar kelimelerine ek olarak “sağlık”, “eğitim”, “barınma”, “çalışma yaşamı” anahtar kelimeleri eklenerek eserlerin taramaları yapılmıştır. Bu eserler derlendikten sonra da her bir alt başlık için COVID-19 pandemi döneminde belediyelerin rolü ile ilgili analiz yapılarak rapor kaleme alınmıştır. Masa başı çalışmasıyla elde edilen bulguların ve analizin geliştirilmesi için, farklı belediyelerin göç ile ilgili çalışmalarını yürüten birim temsilcileri ile bir odak grup çalışması yapılmıştır. Belediyeler odak grup çalışmasına e-posta yoluyla davet edilmiş ve odak grup çalışmasına katılabilen belediye temsilcileriyle şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Belediyenizin COVID-19 pandemi döneminde göçmenler, geçici koruma kapsamındakiler ve uluslararası koruma kapsamındakilere yönelik aktivitelerini paylaşabilir misiniz?
- Özellikle sağlık, eğitim, barınma ve çalışma yaşamı alanlarındaki aktivitelerle ilgili detayları aktarır mısınız?
- Paylaşımlarınız arasında aktivitelerinizi gerçekleştirirken karşılaştığınız güçlükler ve geliştirdiğiniz çözümleri de detaylandırabilir misiniz?
- COVID-19 pandemi döneminde sağladığınız hizmetlere yönelik paydaşlarınızla (örneğin, kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar, STK’lar ve mahalle grupları, dayanışma ve yardımlaşma ağlarıyla) yaptığınız çalışmaları anlatır mısınız?

Çevrimiçi olarak yapılan odak grup çalışmasından bulgular ve çıkarımlarla raporun temel alt başlıklarındaki analizler genişletilmiştir.

## Kavramlar, Kuramlar ve Bulgular ile Mevcut Yazın

### Birlikte Yaşama Kavramı, Zorunlu Göç, COVID 19 Pandemi Süreci ve Türkiye Deneyimi

2020 yılının ilk aylarında başlayan COVID-19 pandemisiyle birlikte, sınırların kapandığı, sosyal ve ekonomik hayatın neredeyse durma noktasına geldiği bir dünyada, insanların günlük yaşamı, alışkanlıkları ve iletişim biçimleri de değişmek zorunda kalmıştır. COVID-19 salgını önlemeye yönelik tedbirler ile herkesin evlere kapanmak zorunda kaldığı, kişiler arası iletişimin azaldığı ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde korku ve endişenin hâkim olduğu bir ortam, toplumsal dinamikleri de etkilemiş ve değiştirmiştir.

UNHCR 2020 Raporu, 91.9 milyon kişinin zorunlu göç kapsamında desteğe gereksinimi olduğunu belirtmiştir<sup>23</sup>. Zorunlu göç sebebiyle ülkelerini terk ederek başka ülkelerde yaşayan bireyler ve düzensiz göçmenler içinde buldukları koşullar nedeniyle salgınla gelen beklenmedik durumdan en çok etkilenen kırılgan grupların başında gelmektedir. Maddi yoksunluklarının yanısıra, zorunlu göç ile gelenlerin içinde buldukları toplumlar ile karşılıklı uyumlanması ve birlikte yaşamının güçlendirilmesi de pandemi kapsamında alınan kapanma ve sosyal mesafe tedbirlerinden olumsuz olarak etkilenmiştir. Bu anlamda COVID-19 pandemisinin ve pandemiyle mücadele sırasında alınan tedbirlerin özellikle zorunlu göç kapsamında “birlikte yaşama” kavramını ve süreçlerini nasıl etkilediği önemli bir soru haline gelmiştir.

Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin en yoğun olduğu ülke olan Türkiye’de, kamu sağlığına ilişkin önlemler alınırken, geçici barınma merkezlerinde ve ülkenin çeşitli kentlerinde yaşayan göçmenleri kapsayan bir plan uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak Ekim 2021 tarihine kadar yapılan araştırmalar, özellikle COVID 19 salgını süreci yönetilirken ilk etapta alınan önlemlerin pek çok açıdan geliştirilmesi gerektiğine ve kamu sağlığını tehdit eden krizlerle mücadele için özel hazırlıklara ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir (Mercan, 2020; Kızılkaya, 2020).

Aralık 2021’e kadar yapılmış Türkiye’deki COVID-19 pandemi süreci deneyimine ilişkin çalışmaların neredeyse tamamı COVID-19’un geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler üzerindeki etkisini anlamayı hedefleyen betimsel çalışmalar olmuştur. Bu çalışmaların büyük bir bölümünü ise yaşanan sorunların ve sorunları yaşayan kişilerin gereksinimlerinin tespitini yaparak hem yerel hem de ulusal düzeyde çözümler öneren politika raporları oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye’deki meslek kuruluşların da içinde bulunduğu insan hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası kuruluşların raporları COVID-19 pandemisi süresince yayınlanmış çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmaların bir bölümü iller bazında, genelde göçmen deneyimlerini incelerken bir kısmı ise ulusal çapta var olan sorunları ortaya koymaya ve bunlara çözümler önermeye çalışmıştır (Relief International, 2020; Budak vd., 2020.)

COVID 19 salgınının başlangıcına yakın dönemlerde, Kilis şehri özelinde yapılan bir araştırmanın bulgularına göre geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin %30’u pandemi hakkında yeterli

<sup>23</sup> [https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/gr2020/pdf/GR2020\\_English\\_Full\\_lowres.pdf](https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/gr2020/pdf/GR2020_English_Full_lowres.pdf), s.8, erişim 21 Ekim 2021.

bilgiye sahip değildir ve yaklaşık %45'i kişisel koruyucu donanıma erişememekte veya sınırlı erişime sahiptir (Budak vd., 2020). Bu çalışmada elde edilen veriler Türkiye genelinde düzensiz göçmenlerin büyük oranda dil bariyeri nedeniyle bilgiye erişimi konusunda yaşadığı sorunlarla ilgili de fikir vermektedir. Alanda çalışan uzmanlar ve insan hakları savunucuları, özellikle COVID-19 pandemi sürecinin ilk aylarında doğru bilgiye erişim sorununa dikkat çekerek, genel olarak pandemi ve alınan kamu sağlığı tedbirleri hakkında bilgilendirmelerin, broşürlerin, kamu spotlarının, kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen kampanyaların farklı dillerde de yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır (Özdemir, 2020; Doğanay, 2020; WFP, 2020). Çok dilli kampanya çağrılarında özellikle alanda çalışan sivil toplum örgütlerinden yanıt gelmiş ve çok dilli broşür ve bilgilendirme formları oluşturmuşlardır (Karakurt, 2020). Benzer şekilde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin COVID-19 hakkında beş farklı dilde hazırladığı animasyon filmleri ise yerel yönetimlerin uygulamaları açısından iyi bir örnek teşkil etmiştir (Cumhuriyet, 20 Mart 2020). COVID-19 pandemi döneminde bilgilendirme ve farkındalık yaratma çalışmaları birçok belediye tarafından yaygın bir şekilde yapılmıştır. Bazı belediyeler Arapça/ Türkçe görsel ve işitsel iletişim araçlarıyla çalışmalar yapmışlardır. Bilgilendirme çalışmaları genel anlamda kamu sağlığı tedbirleri yanında bireysel olarak ateş ölçer kullanımlarını açıklayan tanıtımlar yanında Hayat Eve Sığar (HES) kodu almaya yönelik açıklayıcı broşürlerin Arapça'ya çevrilmesini de kapsayan, özelleşen nitelikte de olmuştur. COVID-19 pandemi döneminde Vefa Sosyal Destek Grupları ve Vefa İletişim Merkezleri'nin vatandaşların temel gereksinimlerini karşılamakla ilgili aktivitelerinde belediyelerin de aktif rol aldığı tespit edilmiştir. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin de COVID-19 pandemi döneminde yaşadıkları güçlükleri aşmalarında destek olunması için Vefa Sosyal Destek Gruplarıyla yapılan çalışmalarda bazı kentlerde üniversite öğrencilerinin aktivitelere gönüllü destek verdiği bazı kentlerde STK'larla işbirliği yapıldığı tespit edilmiştir.

COVID-19 sürecinde sağlık, sosyal yardım ve sosyal uyum dahil olmak üzere birçok konuda bilgiye erişim açısından yaşanan bir diğer sorun ise COVID 19 pandemi süreci ve özellikle bu süreçte alınması gereken sağlık tedbirleri konusunda doğru bilgiye erişim güçlükleri olmuştur. Doğru bilgiye erişim konusu hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının hem de Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin ve diğer göçmenlerin karşılaştığı bir sorun olarak nitelendirilebilir ve iki ayrı başlık altında incelenebilir. COVID-19 pandemi sürecinde doğru bilgiye erişimde, genelde pandemi süreci ve hastalıktan korunma ile tedavi ve aşı gibi konularda kişileri yanlış yönlendiren ve çoğunlukla sosyal medya aracılığıyla yayılan bilgi kirliliği ilk sorun olarak tespit edilmiştir. Doğru bilgiye erişim konusundaki ikinci sorun da, COVID-19 döneminde yaygınlaşan ayrımcı söylem olarak tespit edilmiştir. COVID-19 virüsünün düzensiz göçmenler, Türkiye örneğinde, özellikle geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin kamu sağlığını dikkate almayan davranışları nedeniyle bulaştığına ve bu tür davranışların kamu sağlığına zarar verdiğine dair yazılı ve sözlü medyada çıkan haberler hayli yaygınlaşmıştır. Sosyal medyada dolaşan ayrımcı yazılar ise, geçici koruma kapsamındaki Suriyelileri daha da kırılğan bir grup haline getiren bir sorun olarak ortaya çıkmıştır (Yücel, 2021).

Yapılan çalışmalar yukarıda belirtilen tüm sorunları tespit ederken aynı zamanda zorunlu göç ile Türkiye'ye gelmiş ve yaşamaya devam eden kişiler arasında özellikle COVID 19 pandemisiyle mücadele konusunda Türkiye'nin sağlık sistemine ve hastanelerine olan güvenin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda pandemiyle mücadele sürecinde mücadele kapsamında T.C. Sağlık Bakanlığının “evde kal” çağrılarına büyük önem verdikleri ve çoğunlukla bu çağrıya uyduklarını söylemek de mümkündür (Budak vd., 2020).

## Sağlık

COVID-19 pandemi sürecinin geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler üzerine etkilerini inceleyen pek çok çalışma, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorunların büyük oranda evden çıkamama, sağlık kurumlarının kapalı olduğunun düşünülmesi, belge eksikliği, yeterli bilgiye sahip olunamaması, Türkçe konuşarak iletişim kurmakta yaşanan güçlükler gibi nedenlerden kaynaklandığını tespit etmektedir (ASAM, 2020). Kapanmalarla gelen iş kayıpları ciddi oranlarda gelir kaybına neden olmuştur. Bu dönemde fiyatları artan hijyen malzemelerine ve ilaçlara erişim konusunda güçlükler yaşanmıştır. Bu güçlüklerin aşılması amacıyla yapılan çalışmalarda bazı kentlerdeki belediyelerin maske ve siperlik üretimine yönelik faaliyetleri desteklemeye başladıkları tespit edilmiştir. “Hayat Eve Sığar” sağlık koruma stratejisi ile ilerleyen süreçte evde bakım gereksinimlerinde artış olduğunda bazı belediyeler zorunlu göç ile gelen aileler de dahil olmak üzere, kent halkına evde bakım desteği verilmesi konusunda çalışmalar yapmışlardır. Dengeli beslenmenin, sağlığın korunması ve bağışıklık sistemlerinin güçlü kalabilmesi açısından öneminin belirginleştiği bu dönemde, gelir kayıpları nedeniyle gıdaya erişimde de ciddi sorunlar yaşanmıştır. Gıdaya erişim sorununu çözebilmek amacıyla bazı belediyeler çocuklara süt ve bebek maması, yetişkinlere gıda yardımı ve sıcak yemek dağıtım faaliyetlerini arttırmışlardır

COVID-19 sürecinde kırılganlıklarında artış gözlenen gruplardan biri de düzensiz göçmenlerdir. Düzensiz göçmenlerle ilgili pandemi döneminde sağlık alanında yaşanan en önemli sorunlardan biri kayıtsız göçmenlerin COVID-19 hastalığına ilişkin belirti göstermelerine rağmen hastaneye başvurmaları halinde hastaneler tarafından kimliksiz/ kayıtsız olmaları nedeniyle kabul edilmemeleri olmuştur (Özdemir, 2020). Pandeminin ilk aylarında İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi gibi pek çok kuruluş tarafından düzensiz göçmenlerin durumunu da göz önünde bulundurarak hastanelere başvuran hastaların kabul ve tedavi süreçlerine ilişkin kapsayıcı bir düzenlemenin gerekliliği vurgulanmıştır (Özdemir, 2020). Benzer şekilde gündeme gelen bir diğer konu ise mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan düzensiz göçmenlerin çalışma alanlarının yerleşim merkezlerine uzak olması, konakladıkları yerlerdeki hijyen ve havalandırma koşullarındaki eksiklikler ve birçoğunun genel sağlık sigortası olmaması nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlanamamaları olmuştur (HASUDER, 2020). Tanı, tedavi ve izolasyon süreçlerini etkileyen bu sorunların çözümü için özellikle yerel yönetimlerin desteğinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ek olarak, aşuya erişim konusunda da düzensiz göçmenler sorunlar yaşamaktadır. Oldukça kırılgan olan göçmen gruplarının aşılama takvimindeki yerinin belirsizliği ve bu alanda kapsamlı bir bilgilendirme yapılmamış olması düzensiz göçmenlerin aşuya erişimini etkilemektedir.

Diğer pek çok alanda olduğu gibi sağlık alanında da sağlık hizmetlerine erişimin ilden ile, bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin kırsal bölgelerde sağlık hizmetlerine erişimin, kentlerde sağlık hizmetlerine erişim ile karşılaştırıldığında daha zor olduğu tespit edilmiştir (Hayata Destek, 2020).

COVID-19 pandemi sürecinde belediyeler tarafından geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler için de yürütülen, evlerde sıcak yemeğe erişim ve evde bakım hizmetleri destekleri ile COVID-19 pandemisiyle mücadelede kamusal alanda hijyen çalışmaları ve maske üretimi belediyelerin pandemi sürecinin başarıyla yönetilmesinde ve göç ile netleşen sorunların aşılmasında ve rezilyansın artmasındaki önemlerini tekrar teyid etmiştir.

## Eğitim

COVID-19 pandemi sürecinde dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de örgün eğitime ara verilmiştir. 23 Mart 2020’den itibaren Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ve TRT aracılığıyla uzaktan eğitim dönemi başlatılmıştır. Çevrimiçi eğitime katılımın artırılması amacıyla ücretsiz internet kotaları sağlanmış ve çevrimiçi eğitim alt yapısının gelişmesi için çalışmalar yürütülmüştür (ERG, 2020). Bu kapsamda pandemi döneminde eğitime erişim konusunda Türkiye özelinde yapılan çalışmaların neredeyse tamamı bu sürecin çocuklar üzerindeki etkisine ve geçici koruma ve uluslararası koruma kapsamındaki çocukların çevrimiçi eğitime erişimde yaşadıkları zorluklara ve bu zorlukların aşılması adına atılabilecek adımlara odaklanmaktadır (Kızılay, 2021; ERG, 2020; Konak Mülteci Derneği, 2021; Small Projects İstanbul & Başak Kültür ve Sanat Vakfı, 2020; ORSAM, 2021).

23 Mart 2020’den 1 Haziran 2020’ye kadar geçen sürede özel önlem gereken bazı gruplar için uzaktan eğitime erişim seçeneklerinin artırılması konusunda çalışmalar yapılmış ve özel gereksinimleri olan çocuklar, kırsal alanda yaşayan çocuklar, geçici koruma kapsamındaki çocuklar, tarım işçisi ailelerin çocukları için uzaktan eğitim materyalleri geliştirilmiştir (ERG, 2020). Ancak COVID 19 pandemi sürecinde temel eğitimde fırsat eşitliğini desteklemeye yönelik girişimler en yoksul ve dezavantajlı sosyo-ekonomik dilimde olan öğrencilerin koşullarının iyileştirilmesi konusunda kapsamlı çalışmalar yapılması gerektiğini de netleştirmiştir. Geçici koruma kapsamındaki Suriyeli çocuklar gibi eğitime erişimde güçlük yaşayan kesimler eğitimin çevrimiçi oluşuyla birlikte gerekli teknolojik altyapı ve cihazlara sahip olmadıkları için eğitimden tamamen kopma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır (ERG, 2020; ORSAM, 2021; Mercan, 2021). Özellikle risk altındaki ve dezavantajlı çocuklar için eğitimden kopma, devamsızlık ve hatta okulu terk riskini arttıran durumlar COVID-19 süresince farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki gelir gruplarındaki çocukların arasında pandemi süreci öncesinde de var olan eşitsizliklerin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Çevrimiçi eğitime geçilmesiyle sadece teknolojik altyapı eksikliği değil aynı zamanda Türkçe dil bilgisi yeterli olmayan geçici koruma kapsamındaki çocuklara yönelik özel destek aktiviteleri de ortadan kalkmıştır (Kızılkaya, 2021). Belediyeler de Türkçe dil eğitimi konusundaki çalışmalarına ara vermek durumunda kalmışlarsa da, kısa süre içinde bu çalışmaların sürdürülmesi için çevrimiçi çözümler geliştirmişlerdir.

Okul öncesi eğitim ise yine COVID-19 pandemi sürecinin ciddi biçimde etkilediği eğitim kademelerden biri olmuştur. Küçük yaşta çocukların büyük çoğunluğu okul öncesi eğitimden mahrum kalmıştır. EBA üzerinden okul öncesi eğitim kademesinde eğitimin devam edebilmesi için de çeşitli çalışmalar yapılmış ve velilerin de desteğiyle uzaktan eğitime ilişkin yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Fakat ev ortamında ailelerin ve çocukların yapabileceği etkinliklerin az olması, erken çocukluk eğitimi alanını önemli ölçüde etkilemiştir (ERG, 2020; Kızılay 2021).

Özellikle geçici koruma altındaki Suriyelilerin ve düzensiz göçmenlerin iş bulmalarına yardımcı olan teorik ve pratik mesleki eğitimler de, uzaktan eğitim konusundaki altyapısal yetersizlikler ve çevrimiçi eğitim konusundaki deneyimsizlikler nedeniyle bu dönemde kesintiye uğramıştır (İMEP, 2020). COVID-19 pandemi sürecindeki kapanmalar nedeniyle yaşanan güçlüklerle rağmen belediyeler birçok proje kapsamında yapılan faaliyetleri duraklatsalar da, zaman içinde çevrimiçi eğitimleri tekrar başlatmışlardır. Ek olarak belediyelerin bazıları EBA eğitimine destek verilmesi amacıyla farklı eğitimler için kullanılan mekanları örgün eğitimdeki öğrencilere açmışlardır.

Karşılaşılan tüm bu zorlukların çözümüne ilişkin olarak hem belediyelerin hem de yerel, ulusal ve uluslararası kuruluşların çeşitli çalışmaları ve girişimleri olmuştur. Bu alanda yapılan çalışmalar, temelde eğitime adil erişim, nitelikli eğitim ve süreç yönetimi alanlarına odaklanmaktadır. Bunların arasında, geçici koruma kapsamındaki Suriyeli çocukları da kapsayan uzun vadeli strateji ve politikaların geliştirilmesi; okul altyapılarının iyileştirilmesi; yönetici ve uygulayıcıların farkındalık ve yeterliliklerinin artırılması ve kurumların, ailelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili diğer tüm aktörlerin bu alanda işbirliği içinde çalışmasının gerekliliğine işaret edenler öne çıkmaktadır (İMEP, 2020; ERG, 2020; ORSAM, 2021; Small Projects İstanbul & Başak Kültür ve Sanat Vakfı, 2020; Konak Mülteci Derneği, 2021). Belediyelerin özellikle COVID-19 pandemi ile mücadele sürecinde STK'lar, uluslararası kuruluşlar ve kamu aktörleriyle çalışmalarına devam ettikleri de tespit edilmiştir.

## Barınma

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Nisan 2020 geçici koruma istatistiklerine göre, 17 Nisan itibarıyla Türkiye'de yaşayan kayıtlı 3 milyon 583 bin 584 Suriyeli sığınmacının yaklaşık %1,8'i geçici barınma merkezlerinde (kamplarda) ikamet ederken, %98,2'si ise Türkiye genelinde farklı kentlerde yaşamlarına devam etmektedir (Budak vd., 2020). COVID-19 pandemi süreciyle beraber uygulanmaya başlayan tedbirler geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin kaldıkları geçici barınma merkezlerinde de uygulanmıştır. Örneğin, 9000 kişinin yaşadığı Osmaniye Kampının giriş-çıkışları sınırlandırılmış, giriş-çıkışlarda ateş ölçümü ve bazı COVID-19 semptomları sorgulanarak, olası vakaların nakil araçlarıyla hastanelere yönlendirilmesi uygulamasına geçilmiştir (HASUDER, 2020). Buna ek olarak kampta üç Suriyeli uzman hekim ile beş pratisyen hekim 24 saat esasına göre çalışmaya başlamıştır (HASUDER, 2020). Bununla beraber COVID-19 pandemi sürecinin ilk döneminde geçici barınma merkezlerinde kalan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerle yapılan çalışmalar bu mekanlardaki hijyen koşullarının, özellikle kamplardaki insan yoğunluğundan da kaynaklı olarak iyi durumda olmadığını ve sosyal mesafe kuralının kamp içindeki market gibi ortak kullanım alanlarında sağlanmadığını tespit

etmiştir (WFP, 2020; HASUDER 2020). Aynı zamanda, bu çalışmalar, geçici barınma merkezlerine giriş çıkışların sınırlandırılmasıyla birlikte dışarıya çıkamayan geçici koruma kapsamındaki çalışanlara başladığını ve bu dönemde geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin gelir elde etmesinin zorlaşmasıyla hijyen ürünlerine erişimde de sorunların ortaya çıktığına işaret etmektedir (WFP, 2020; HASUDER 2020). Bununla beraber geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin salgın hastalıklarla fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak mücadele etmelerine yardımcı olmak için sığınma merkezlerindeki fiziksel, sosyal ve kültürel yaşam standartlarının iyileştirilmesi gerekliliği çalışmalarda vurgulanmıştır. (Budak vd., 2020)

COVID-19 pandemisiyle mücadele sürecinde destek verilmesi en güç olan alan tüm dönemlerde olduğu gibi barınma konusu olmuştur. Türkiye’deki düzensiz göçmenlerin büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Bu kişilerin bir bölümü yaşadıkları konutları birçok başka kişiyle paylaşmakta, bir bölümü de kalabalık aileler halinde küçük evlerde ikamet etmektedirler (Ertürk, 2020). İşten çıkarılmaların ve iş yeri kapanmalarının artmasıyla birlikte kampların dışında özellikle büyükşehirlerde yaşayan düzensiz göçmenlerin büyük bir bölümü evsiz kalma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Çalışma yaşamındaki değişiklikler doğrudan göçmenlerin barınma sorununun belirginleşmesine neden olmuştur. Bu dönemde bazı belediyeler, belediye mülklerinde yaşayanlar için kiraların ötelenmesi ve faturaların “askıda fatura” girişimiyle dayanışma yoluyla ödenmesi yöntemlerini izlemişlerdir. Gelir kaybına uğrayan kişiler yaşam alanlarını gereken hijyen koşullarına uygun biçimde düzenlemekte büyük güçlükler çekmişlerdir. Bu sorunun giderilebilmesi için zorunlu göç ile gelen Suriyeli aileler belediyeler ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan hijyen paketleri ve yardımlarla desteklenmiştir (Hayata Destek, 2020). Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin Mavi Kalem Derneği’yle birlikte yürüttüğü gıda ve hijyen malzemelerinden oluşan paket desteği bu anlamda bir örnek olarak gösterilmektedir (Mavi Kalem, 2020). Birçok belediye benzer çalışmalar yapmış ve pandemiyle mücadelenin en belirgin stratejisi olan “Evde Kal” uygulaması kapsamında evlere gıda yardımı ve bakım desteği ulaştırılabilen ve birçok STK ve uluslararası kuruluş ile işbirliği içinde ilerleyen aktiviteler gerçekleştirmiştir.

### Çalışma Yaşamı

Mart 2020’de COVID-19 pandemisiyle mücadele sürecinde Türkiye devleti, yüz milyar liralık bir “Ekonomik İstikrar Kalkanı” paketi açıklamıştır. Bu paket kapsamında belirlenen sektörlerde Katma Değer Vergisi (KDV) tevkifatı, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) primlerinin altı ay ertelenmesi; vergi, kredi ve borç ertelemeleri için imkân sağlanması; asgari ücret desteği verilmesi; emekli aylıklarıyla ilgili düzenlemeler gibi tedbirler yer almıştır. Bu paketle birlikte, “haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulmasına” imkân sağlayan kısa çalışma ödeneği devreye sokulmuştur (İŞKUR, 2020; Altaş, 2020). Nisan 2020’de İş Kanununa eklenen geçici bir maddeyle işverenin çalışanını işten çıkarma yasağı getirilmiştir (DW, 2020). Ancak geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin büyük çoğunluğu kayıt dışı sektörde çalıştığı için ekonomik istikrar sağlanmasına yönelik tedbirlerden ve ek



uygulamalardan bu kişiler yararlanamamıştır (MUDEM, 2020). Geçici koruma kapsamındakilerin çalıştıkları sektörlerdeki işlerin çoğu evden çalışmaya imkân vermediği için de ya bu kişilerin çalıştığı işler yapılamaz hale gelmiş ve birçok kişi işten çıkarılmıştır ya da COVID-19 pandemi sürecine rağmen kayıtsız olarak, çoğunlukla sağlık ve iş güvenliği önlemlerinin olmadığı koşullarda çalışmaya devam etmiştir (Monshipouri vd., 2020; ILO, Haziran 2020).

Türkiye’de yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin birçoğu yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu kişiler özellikle COVID-19 döneminde hizmet faturalarını ödemek için ya borçlanmaya gitmek zorunda kalmış ya da ödemelerini yapamayarak ev sahipleri tarafından evden çıkarılma, elektriksiz ve susuz kalma riskiyle karşı karşıya kalmıştır (Monshipouri vd, 2020; Doğanay, 2020; Tokyay, 2020; UNDP, August 2020). Hizmetlere erişimde ve hizmet bedellerini karşılamakta geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaşadığı mali güçlükleri gidermek için yapılan çalışmaların kapsamı incelendiğinde, kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu geçici koruma kapsamındaki Suriyeli kesimde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının durumuyla karşılaştırıldığında daha yüksek bir oranda iş ve gelir kaybının söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle de pandemi sürecinde örneğin COVID-19 bulaşması riskine ve tedavisine bağlı olarak uygulanan karantina günlerinde bu durumdaki işçilere işsizlik desteği gibi çeşitli destek paketlerinin sağlanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Akyıldız, 2020; Pehlivan, 2020). İşten çıkarılan, işini kapatmak zorunda kalan, geçim kaynaklarına erişimi ve yaşam şartları giderek zorlaşan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere, bu dönemde, yerel sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve yerel yöneticilerin girişimleriyle çeşitli destekler sağlanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin başta olmak üzere pek çok belediyenin uyguladığı “Askıda Fatura” ve Konak Kent Konseyi Mülteci Meclisi’nin başlattığı “Kira Destek Dayanışması” kampanyaları bu kapsamdaki yerel girişimlere örnek olarak gösterilebilir (Pehlivan, 2020; Hayata Destek, 2020). Bu girişimler geçici olarak düzensiz göçmenlere COVID-19 sürecinde kamu sağlığı tedbirleri nedeniyle sokağa çıkılamadığı dönemlerde maddi destek sağlamışsa da alanda çalışan uzmanlar, hak savunucuları ve yerel yöneticiler, çalışma yaşamında köklü bir iyileşmenin ancak devletin, yerel yönetimlerin ve uluslararası kuruluşların bir araya gelerek yapacağı bir çalışmayla mümkün olabileceğini vurgulamaktadır (Pehlivan 2020).

20 yaş altı ve 65 yaş üstü kişiler için getirilen kısıtlamalar geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler için geçim kaynaklarına erişimi daha da sınırlamıştır (MUDEM, 2020). Özellikle kalabalık ailelerinin geçimlerini sağlamalarını zorlaştıran bu durum aynı zamanda çocuk işçiliğinin artmasına da yol açmıştır. Bir meslek örgütü tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre 100 geçici koruma kapsamındaki aileden 23’ü pandemi öncesinde çocuğunun çalıştığına dair bilgi verirken, pandemi sürecinde bu sayı 43’e yükselmiştir (Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği, 2021). Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin çalışma koşullarındaki sorunlar da üzerinde durulan bir diğer konu olmuştur (Ertürk, 2020)

COVID 19 sürecinde, genel olarak çalışma koşullarının güçlüğü ve kayıtlı olarak çalışma olanaklarının azalmasıyla; kayıtsız olarak çalışan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerle, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, özellikle vasıfsız işler için rekabete girmesi söz konusu

olmuştur. Bu durum, bir arada yaşama süreçlerini sekteye uğratan bir faktör olarak ortaya çıkmıştır (ILO, Haziran 2020). Tüm bunlarla birlikte çalışma koşullarında yaşanan zorlukların ilden ile farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin UNDP tarafından yapılan bir çalışma, mülteci girişimcilerin sahip olduğu İstanbul'daki işletmelerin, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki işletmelere kıyasla krize daha iyi dayanma kabiliyetine sahip olduğunu tespit etmiştir (UNDP, Nisan 2020). İller bazında COVID-19'un iş gücüne etkisini inceleyen benzer çalışmalarda da bu farklılıklar tespit edilmiştir. (Akyıldız, 2020).

### Dayanışma ve Yardımlaşma Ağları ile Yapılan Çözüm Odaklı Çalışmalar: Belediye, STK, Kamu Kurumları ve Mahalle Grupları

COVID-19 pandemisiyle mücadele süresince özellikle yerel sivil toplum kuruluşları ve belediyeler tarafından yürütülen çalışmalar dayanışma ve yardımlaşma ağlarının en önemlisini oluşturmuştur. Özellikle İstanbul'da faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası birçok sivil toplum kuruluşu, birçok ilçe belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesinin çalışmaları bu anlamda örnek teşkil etmiştir. İstanbul örneğinden yola çıkarak İstanbul'daki tüm bu aktörlerin katılımıyla gerçekleştirilen bir çalışmayla da ulusal düzeyde karar alan kişi ve kurumlar için politika önerileri geliştirilmiştir (Kocaoğulları, 2020). Bu öneriler arasında kentlerde hizmetlerin göçmenleri de kapsayan bir şekilde düzenlenmesi; belediyelerin mali kaynaklarının ve kurumsal altyapısının güçlendirilmesi; göç yönetişimi alanında merkezi ve yerel idare arasında işbirliğinin etkinleştirilmesi; göç yönetişimi açısından kamu politikalarının kamusal hizmet odaklı olarak yürütülerek, STK'ların da katılımının sağlanması; ulusal uyum stratejileri ve eylem planlarının belediyelerin de katılımını öngören biçimde tasarlanması; belediyelerin mülteci ve göçmenleri de istihdam edebilmeleri ve "birlikte yaşam" kültürünün yaygınlaşması için uyum çalışmalarının kapsamlı bir halde devam etmesi bulunmaktadır (Kocaoğulları, 2020, s. 5-6). Yerelde yapılan çalışmalardan bazılarını örnek olarak, İpek Yolu Kalkınma Ajansının düzensiz göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinde yaptığı araştırma gösterilebilir. Bu çalışma, salgına yönelik oluşturulacak plan, politika ve uygulama araçlarına temel oluşturabilecek niteliktedir (İpek Yolu Kalkınma Ajansı, 2020). İzmir'de Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneğinin, pandeminin mülteci kadınlarının temel haklarına erişimine yönelik yaptığı çalışma da yerelde gerçekleştirilen ve özel olarak pandemi döneminde daha kırılgan hale gelmiş ve daha çok iş kaybına uğramış göçmen kadınlara odaklanan örnek çalışmalardan bir tanesidir (Heinrich Böll Stiftung & İzmir'de Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2020). COVID-19 pandemi sürecinde belediyeler tarafından sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarla birlikte özellikle yardımlar konusunda işbirlikleriyle aktiviteler yapıldığını tespit edilmiştir.

UNHCR ve Kızılay'ın, kamu kurumları ve yerel yönetimlerin desteğinde gerçekleştirdiği çalışmalarla geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin gereksinimlerinin tespitlerinin yapılması sağlanmış ve bu anlamda destek paketleri oluşturulmuştur (UNHCR, 2021; 3RP, 2020; Kızılay, 2021). Benzer şekilde UNICEF de evde kalan çocuklara psiko-sosyal destek yardımlarının ulaştırılmasında ve çocukların eğitimi konusunda aktif rol oynamıştır (UNICEF, 2020). COVID-19 pandemi döneminde belediyeler tarafından genel olarak yardım odaklı işbirlikleriyle yapılan

aktivitelerden yoğun olarak geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin de yararlandığı tespit edilmiştir.

## Sonuç

COVID-19 pandemisiyle mücadele sürecinin başında, uygulanan en önemli kamu sağlığı tedbirlerinin başında “Evde Kal” ya da “Hayat Eve Sığar” olarak nitelendirilen uygulamayla kişilerin barınma mekanlarında yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak esastır. Mart 2020’den Temmuz 2021’e kadar kademeli olarak süren kapanma süreçleri esnasında yaşamın çoğunu ev içinde sürdürmek durumunda kalmak, yaşanılan mekan olarak evin, mahallenin, semtin ve kentin önemini netleştirdi. Belediyeler, kentsel hizmetlerin sunumundan birinci derecede sorumlu kurumlar olarak, hizmetlerini bu sürece adapte etmek durumunda kalmışlar, ayrıca yeni hizmet türleri üretmiş ve yeni yönetim mekanizmaları geliştirmişlerdir.

Belediyelerin özellikle COVID-19 pandemi süreci içinde **dayanışma ve yardımlaşma ağları** kurarak çözüm odaklı çalışmalar yaptıkları tespit edilmiştir. Bu dönemde belediyelerin günlük yaşadıkları konuların başında COVID-19 pandemisiyle mücadele döneminde yaşanan süreçte günlük alanları ve nitelikleri çeşitlenen bir acil durum yönetişimi deneyimlemişler ve deneyimlemeye devam etmektedirler. COVID-19 pandemi döneminin başında, belediyeler kentlerde yaşamakta olan geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, düzensiz göçmenler ve sığınmacıların sorunlarına ivedi çözümler geliştirirken göç yönetişimindeki rolleri ve etkileri açısından da finansal, hukuki ve sosyal uyum süreçleri ile ilgili yapısal eksikliklerin üstesinden gelmeye çalışmıştır. COVID-19 pandemisiyle mücadele sürecinde, kentlerdeki geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin, düzensiz göçmenlerin ve sığınmacıların sorunlarının derinleşmesi ve her türlü hizmete erişimdeki zorlukların da artması ile belediyelerin göç yönetişimindeki rolünün önemi belirginleşmiştir. İlk olarak belediyeler, bu dönemde edindikleri deneyim ışığında sınırları içinde yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, düzensiz göçmenler ve sığınmacılar hakkında sistematik bir **bilgi ve veri akışına** gereksinimlerini teyit etmişlerdir. Bu gruplar hakkında etkin bir veri ve bilgi akışı altyapısının oluşturulması ve işlerlik kazanmasıyla belediyelerin COVID-19 döneminin söz konusu gruplar üzerindeki etkilerini daha net tespit etmelerine ve sürdürülebilir tedbirler geliştirip uygulamalar yapabilmelerine destek olacaktır.

COVID-19 pandemisiyle mücadele sürecinde geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, düzensiz göçmenler ve sığınmacılar çalışma yaşamı, **eğitim, sağlık ve barınma alanlarında çok önemli sorunlar** yaşamışlardır. Bu gruplardaki yaygın yoksulluk, yardıma bağlı oluş durumu, güvencesiz iş ve kayıt dışı ekonomiden geçim kaynağı sağlanıyor olunması, eğitim ve sağlığa erişimde yaşanan genel sorunlar ile barınma mekanlarındaki yetersizlik COVID-19 pandemisiyle mücadele sürecinde söz konusu grupların yıpratıcı süreçler içinde yer almalarına neden olmuştur. Öyle ki açılma süreçleri başladığında bu grupların sosyal yaşama yeniden katılımlarında istihdam kayıpları nedeniyle sorunlar gözlemlenmiştir. Belediyeler, başta sosyal yardımlar, sıcak yemek yardımları ve evde bakım hizmeti uygulamalarıyla yaşamın eve sığdırıldığı dönemde hayli zorlanan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere, göçmenlere ve sığınmacılara destek olmaya çalışmışlardır.

Ancak sistematik bir biçimde hane halkı verilerini derleyemeyen belediyeler yardım ve destek hizmetlerinin gerektirdiği altyapıyı oluşturamadan bu grupları destekleyici ve güçlendirici çalışmalar yapmışlardır.

İkinci olarak, söz konusu gruplarla birlikte sosyal uyum süreçlerini geliştirmeye yönelik tüm aktiviteler ve projeler dönemsel olarak sekteye uğramıştır. Bu durumda belediyeler yavaşlayan sosyal uyum projelerini çevrimiçi çözümlerle ilerletmeye gayret etmişlerdir. Belediyelerde Sağlık, Sosyal Hizmetler ve Zabıta birimleri COVID-19 pandemisiyle mücadele sürecinde aktif olarak çalışmışlardır. Ek olarak kamu aktörlerinden özellikle kaymakamlıklar ve valiliklerle etkin çalışmalar yapılmasına özen gösterilmiştir. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin, göçmenlerin ve sığınmacıların temel gereksinimlerinin giderilmesi konuları yanında pandemi sürecine özel olarak sağlık okur-yazarlığı, hijyen koşullarını sağlayacak malzemeler ve sağlık davranışları alanlarında desteklenmeye gereksinimleri artmıştır. Belediyeler, STK'lar, uluslararası kuruluşlar ve kamu aktörleriyle çalışarak sağlık bilgilendirmeleri, maske ve eldiven üretimi çalışmaları yapmışlardır. Bu dönemde göç yönetiminde tüm aktörlerin ortak çalışarak COVID-19 döneminin geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler üzerindeki etkilerini azaltmaya destek olmaları gerekliliği netleşmiştir.

Yerel yönetimlerin COVID-19 sürecindeki deneyimlerinden alınan en belirgin mesaj kentlerin katılımcı ve içeren yapılarla yönetilmesinin kriz süreçlerinde sorunların çözülmesi ve krizin devam eden etkilerinin giderilmesinde önemli bir unsur olduğudur. Sosyal içermeyi önceleyen politikaların başında, yerel işverenlere ve istihdama öncelik verilmesi gelmektedir. Ek olarak kentlerde yaşayanların, yaşanabilir barınma koşullarına erişebilmelerinin, uzun dönemde hem COVID-19 etkilerini gidermek; hem de bireysel düzeydeki iktisadi, sosyal ve psikolojik zorlukları aşmak için önkoşul olarak ortaya çıkmıştır. Kent nüfusunun rezilyansının, en hassas gruplara mensup bireylerin rezilyansı ile orantılı olduğu olgusundan hareketle; yerel yönetimlerin kırılgan gruplara gıda sağlama, barınma olanaklarını iyileştirmesi, geçim kaynaklarına ulaşım konusunda etkin politikalar uygulaması ve bu konularda yardım ve destek mekanizmalarına ilişkin bilgilendirme çalışmaları COVID-19 döneminde daha da önem kazanmıştır.

Bu çalışmanın temelini oluşturan literatür taramasında daha çok uluslararası kurum ve kuruluşlar ile STK'ların COVID 19 pandemi sürecinde, özellikle geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin gereksinimlerini tespitiye yönelik çalışmalar yaptıkları görülmüştür. İncelenen 88 adet çalışmanın 11'i bu tür çalışmalardan oluşmaktadır. Belediyelerin bu alandaki çalışmalarına ilişkin kaynaklar olsa dahi, özellikle geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ile ilgili çalışmalarını inceleyen kamuya açık araştırmalar ve kaynaklar hayli azdır.

Bu çalışma yerel yönetimlerin COVID 19 pandemi sürecinde geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ile ilgili çalışmalarını, kamuya açık kaynaklar ve belediyelerle yapılan odak grup çalışmalarından elde edilen bulgular ile kapsamlı olarak inceleyerek, literatürdeki bir boşluğa işaret etmektedir ve bu alanda, bundan sonra yapılacak çalışmalara öncül teşkil edecek niteliktedir. Bundan sonra yapılacak çalışmaların, özellikle yerel yönetimlerin genel anlamda hukuki, mali ve sosyal uyum konusunda yaşadıkları güçlükleri de göz önünde bulundurmaları suretiyle COVID 19

pandemi sürecinde yapmaya başladıkları aktivitelerin etkilerini izleme ve değerlendirmeye odaklanması tavsiye edilmektedir. Örneğin, yapılan odak grup görüşmelerinde, birçok belediyenin bu dönemde sıcak yemek dağıtım ve evde bakım hizmetlerine desteklerini arttırdığı gözlenmiştir. Bu çalışmaların geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin rezilyansı ve belediye desteklerinin bunu güçlendirme üzerindeki etkisi detaylı bir biçimde incelenebilir. Bazı belediyeler duraksayan yüz yüze eğitim ve sosyal uyum aktivitelerini çevrimiçi olarak yürütmeye çalışmışlardır. Aktivitelerin COVID-19 pandemi süreci koşullarında dahi devam etmesine katkıda bulunmaya çalışan bu tür adaptasyonların söz konusu aktivitelerin etkisine katkıları da ayrıca incelenebilir. COVID-19 pandemi sürecinde belediyeler kamu aktörleri, uluslararası kurum ve kuruluşlar, STK'lar ve özel sektör ile işbirliği ve dayanışma ağlarının mevcut olanlarına ekler yapmış ve işbirliği alanlarını genişletmişlerdir. Bu kapsamda belediyelerin geliştirilen dayanışma ağlarından edindikleri deneyimlerin izlenmesi ve değerlendirmesi çalışmaları yapılabilir. Bu dönemde belediyeler maske üretimi gibi aktivitelere de katkıda bulunmuşlardır ve aktivitelere geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler de dahil olmuştur. Bu tür, hem kamu sağlığına katkıda bulunan hem de COVID-19 pandemi öncesi süreçte var olmayan bir ekonomik faaliyet oluşu açısından etkisi ve sürdürülebilirliği ile yaygınlaştırılabilirliği incelenebilir.

Zorunlu göç ile artan nüfusun kısıtlı kaynaklara rağmen belediye hizmetlerine erişimi ve bu hizmetlerin nitelikli olarak devamı, yerel yönetimler için önemli bir sınama olmuştur. COVID-19 pandemisi de bu süreci olumsuz olarak etkilemiştir. Yerel halk ve geçici koruma sağlanan Suriyeliler arasında birlikte yaşama pratiklerinin olumlu bir şekilde yapılması, korunması ve sürekliliği yanında kamu sağlığının korunmasında da önemli roller üstlenen belediyelerin deneyimlerinin belgelenmesi ve aktarılması bu nedenle önemlidir. Bu çalışma, COVID-19 pandemisi boyunca yapılan araştırmaları, yerel yönetimler bakış açısıyla inceleyerek, bu alana katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Türkiye’de, COVID-19 pandemi sürecinde geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler özelinde belediyelerin rolünü inceleyen eserler hayli azdır. Belediyelerin COVID-19 pandemi sürecinde özellikle de kırılgan grupların yaşadıkları güçlüklerin giderilmesinde ve çözümlenmesindeki kritik rolleri de dikkate alındığında, bu çalışma hem bilimsel hem de kamu politikaları açısından önemli bir eksikliği gidermektedir. Bu çalışmanın, veriye ve kanıta dayalı kamu politikası yapımı ve yerel yönetimlerin özellikle de geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler açısından geleceğe yönelik strateji ve perspektiflerini belirlemeleri açısından katkı sağlamasını dileriz.

## Düzenlenmiş Kaynakça

### 1. Birlikte Yaşama Kavramı, Zorunlu Göç, COVID 19 Pandemisi ve Türkiye Deneyimi

Al Munajed, D. and Elizabeth Ekren. “Exploring the impact of multidimensional refugee vulnerability on distancing as a protective measure against COVID-19: The case of Syrian refugees in Lebanon and Turkey.” *Journal of Migration and Health* 1-2 (2020).

Balcioglu, Z. and Murat Erdogan. “What does it mean to be an urban refugee in Turkey during a pandemic?.” *Open Democracy*, May 2020. Accessed October 16, 2021. <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/what-does-it-mean-be-urban-refugee-turkey-during-pandemic/>.

Bozarslan, M. “Turkey's Syrian refugees among hardest hit amid coronavirus pandemic.” *Al-monitor*, April 2020. Accessed October 17, 2021. <https://www.al-monitor.com/originals/2020/04/turkey-syria-refugees-most-affected-by-coronavirus-jobless.html#ixzz79are5jhB>.

Budak, F. and Sedat Bostan. “The Effects of Covid-19 Pandemic on Syrian Refugees in Turkey: The Case of Kilis.” *Social Work in Public Health* 35, n. 7 (2020): 579-589.

CARE. “COVID-19 Impact Assessment South East Turkey.” May 2020. Accessed October 16, 2021. <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76384>.

Dennison, J. and Andrew Geddes. “Why COVID-19 does not necessarily mean that attitudes towards immigration will become more negative.” *IOM Policy Paper*, 2020. Accessed October 15, 2021. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/68055>.

Özdemir, S. “Pandemi döneminde Türkiye’de göçmen ve mülteciler.” *DW*, April 2020. Erişim 15.10.2021 <https://www.dw.com/tr/pandemi-döneminde-türkiyede-göçmen-ve-mülteciler/a-53098563>

Erturk, S. A. “The effects of COVID-19 on Syrian refugees in Turkey.” *Southern Responses to Displacement Blog Series I*, April 2020. Accessed October 16, 2021. <https://southernresponses.org/2020/04/24/the-effects-of-covid-19-on-syrian-refugees-in-turkey/>.

Erturk, S. A. “National and Local Responses to Support Syrian Refugees in Turkey in the times of COVID-19.” *Southern Responses to Displacement Blog Series I*, April 2020. Accessed October 16, 2021. <https://southernresponses.org/2020/04/24/national-and-local-responses-to-support-syrian-refugees-in-turkey-in-the-times-of-covid-19/>.

European Commission. “Commission Staff Working Document Turkey 2020 Report.” Accessed October 17, 2021. [https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/turkey\\_report\\_2020.pdf](https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/turkey_report_2020.pdf).

European Commission. “Strategic Mid-term Evaluation of the Facility for Refugees in Turkey.” Volume I: Main Report, June 2021. Accessed October 18, 2021.

[http://www.europeanmigrationlaw.eu/documents/strategic\\_mid-term\\_evaluation\\_main\\_report.pdf](http://www.europeanmigrationlaw.eu/documents/strategic_mid-term_evaluation_main_report.pdf).

Hayata Destek. “Salgında Hayata Destek Olmak: Mülteci Destek Programı - COVID-19 salgını döneminde yürüttüğümüz çalışmalar.” Mart-Haziran 2020. Erişim 19.10.2021 <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2020/06/20200306-salginda-hayata-destek-olmak-multeci-destek-programi.pdf>.

IFRC & TRC. “COVID-19: Impact on refugee populations In Turkey.” ESSN Assessment Report, April 2020. Accessed October 17, 2021. <https://www.ifrc.org/media/13557>.

Kızılkaya, S. and Oğulcan Bakiler. “Corona Salgını Sürecinde Suriyeli Mülteciler.” Amerika’nın Sesi, Mayıs 2021. Erişim 17.10.2021 <https://www.amerikaninsesi.com/a/corona-salginisuresinde-suriyeli-multeciler/5877661.html>.

Kirisci K. and M.M. Erdogan. “Turkey and COVID-19: Don’t forget refugees.” April 2020. Accessed October 15, 2021. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/04/20/turkey-and-covid-19-dont-forget-refugees/>.

Mercan, D. “Pandemi döneminde Türkiye’nin mülteci karnesi.” Gazete Duvar, Haziran 2021. Erişim 15.10.2021 <https://www.gazeteduvar.com.tr/pandemi-doneminde-turkiyenin-multeci-karnesi-haber-1526042>.

Monshipouri, M. et al. “Managing the Refugee Crisis in the Era of the COVID-19 Pandemic.” Insight Turkey 22, n. 4 (2020): 179-200.

Pertek, S. et al. “Forced migration, SGBV and COVID-19: Understanding the Impact of COVID-19 on Forced Migrant Survivors of SGBV.” 2020. Accessed October 16, 2021. <https://jiliflc.com/resources/forced-migration-sgbv-and-covid-19-understanding-the-impact-of-covid-19-on-forced-migrant-survivors-of-sgbv/>.

Save The Children. “COVID-19 Impact Assessment for Individuals under International and Temporary Protection in Zeytinburnu” Nisan 2020. Accessed October 16, 2021. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Save%20the%20Children%20COVID%2019%20Rapid%20Needs%20Assessment%20Zeytinburnu%20Istanbul%20Turkey%20%20May%202020.pdf>.

SGDD-ASAM. “COVID-19’un Mülteciler Üzerindeki Etkisine İlişkin Raporlara Dayalı Sistemik Bir Derleme.” 2020. Erişim 17.10.2021 [http://sgdd.org.tr/yayinlar/asam\\_academy\\_rapor\\_201008\\_tr\\_c.pdf](http://sgdd.org.tr/yayinlar/asam_academy_rapor_201008_tr_c.pdf).

Üstübcü, A. and Sibel Karadağ. “Refugee Protection in Turkey during the First Phase of the COVID-19 Pandemic.” Advancing Alternative Migration Governance Turkey Interim Report, 2020. Accessed October 18, 2021. [https://admigov.eu/upload/Ustubici\\_Karadag\\_2020\\_Turkey\\_Interim\\_Report.pdf](https://admigov.eu/upload/Ustubici_Karadag_2020_Turkey_Interim_Report.pdf).

Yücel, A. “Symbolic annihilation of Syrian refugees by Turkish news media during the COVID-19 pandemic.” *International Journal for Equity in Health* 20, n. 137 (2021): 1-11.

Zişan Korkmaz Özcan. “Covid-19 Salgını ve Türkiye: Göç Yönetişimi Üzerindeki Etkileri.” *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 17, Pandemi Özel Sayısı (Nisan 2021): 3808-3831.

## 2. Sağlık

Erkılıç, O. “Suriyeli Mültecilerin Aşıya Erişim Sorunu Var.” *Amerika’nın Sesi*, Nisan 2021. Erişim 18.10.2021 <https://www.amerikaninsesi.com/a/suriyeli-multeciler-corona-virusu-asi-erisim/5866068.html>.

HASUDER. “Pandemi Sürecinde Göçmenler ve Mültecilerle İlgili Durum.” 2020. Erişim 17.10.2021 tarihinde <https://korona.hasuder.org.tr/pandemi-surecinde-gocmenler-ve-multecilerle-ilgili-durum/>.

Heinrich Böll Stiftung. “Migrants and Refugees in a Time of Pandemic: Access to Healthcare Services in Turkey.” May 2020. Accessed October 16, 2021. <https://eu.boell.org/en/2020/05/18/migrants-and-refugees-time-pandemic-access-healthcare-services-turkey>.

IGAM. “COVID-19 ve Aşıya Erişim, Mevcut Durum.” Nisan 2021. Erişim 16.10.2021 [https://igamder.org/uploads/infocenter/IGAM\\_Situational\\_Briefing\\_TR.pdf](https://igamder.org/uploads/infocenter/IGAM_Situational_Briefing_TR.pdf).

İstanbul Tabip Odası. “Pandemi aşılmasında gözden kaçırılan topluluk: Mülteciler.” İTO COVID-19 İzleme Grubu, Ocak 2021. Erişim 18.10.2021 <https://www.istabip.org.tr/koronavirus/Haberler/6330/pandemi-asilamasinda-gozden-kacirilan-topluluk-multeciler>.

Kızılay & German Red Cross. “Covid-19 Pandemisi ve Göçmenler.” *Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları: Sağlık ve Psikososyal Destek Programı Raporu*, Nisan 2021. Erişim 16.10.2021 <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/20210610-Covid-19-pandemisi-ve-gocmenler-TR.PDF>.

Mardin, D., vd. “Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Göçmen ve Mültecilerin Durumu.” *Sağlık ve Toplum Özel Sayı* (2020): 112-118.

Özvarış B. Ş. et al. “COVID-19 barriers and response strategies for refugees and undocumented migrants in Turkey.” *Journal of Migration and Health* 1-2 (2020): 1-8.

Relief International. “Impact of the COVID-19 Outbreak on Syrian Refugees in Turkey: Results from Rapid Needs Assessment conducted in Istanbul, Izmir, Manisa, Gaziantep, Kilis and Reyhanlı.” April 2020. Accessed October 16, 2021. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/76504.pdf>.

Türk Tabipleri Birliği. “TTB COVID-19 İzleme Kurulu 11. Ay Değerlendirmesi: Birinci Basamak Sağlık Örgütlenmesi Güçlü Olmadan Salgın Yönetilemez.” 2021. Erişim 17.10.2021



[https://www.ttb.org.tr/kollar/covid19/yazdir.php?Tablo=tbl\\_haber&Guid=dfa376ae-6c8f-11eb-88fd-c02d9f991fd1](https://www.ttb.org.tr/kollar/covid19/yazdir.php?Tablo=tbl_haber&Guid=dfa376ae-6c8f-11eb-88fd-c02d9f991fd1).

WHO. “Ensuring equitable access to health care for refugees and migrants in Turkey.” 2020. Accessed October 16, 2021.

<https://www.euro.who.int/en/countries/turkey/news/news/2020/2/ensuring-equitable-access-to-health-care-for-refugees-and-migrants-in-turkey>.

WHO. “Innovation at the core of COVID-19 response: If refugees can’t reach health services, health services will come to them.” July 2020. Accessed October 17, 2021.

<https://www.euro.who.int/en/countries/turkey/news/news/2020/7/innovation-at-the-core-of-covid-19-response-if-refugees-cant-reach-health-services,-health-services-will-come-to-them>.

### 3. Eğitim

Çelik, S. ve Nergiz Kardeş İşler. “Göç Mağduru Çocukların COVID-19 Salgını Sürecindeki Öğrenme Deneyimleri.” Milli Eğitim 49, n.1 (2020): 783-800.

ERG. “Öğrenciler ve Eğitime Erişim: Eğitim İzleme Raporu 2020.” Accessed October 17, 2021.

[https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR20\\_OgrencilerveEgitimeErisim.pdf](https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR20_OgrencilerveEgitimeErisim.pdf).

IMEP. “The Impact of Covid-19 Pandemic on Apprenticeship Training Research Summary.” March-June 2020. Accessed October 17, 2021.

<https://data2.unhcr.org/en/documents/details/84746>.

Kızılay. “COVID-19 Sürecinde Geçici ve Uluslararası Koruma Altındaki Çocukların Uzaktan Eğitime Erişimi Durum Analizi.” Toplum Temelli Göç Programları Koruma ve Uyum Programı Ağustos 2021. Erişim 15.10.2021 <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76963>.

Kızılay. “COVID-19 Sürecinde Geçici ve Uluslararası Koruma Altındaki Çocukların Uzaktan Eğitime Erişimi Durum Analizi-2.” Toplum Temelli Göç Programları Koruma ve Uyum Programı Ağustos 2021. Erişim 15.10.2021

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2021%20-%20COVID-19%20Sürecinde%20UK%20ve%20GK%20Altındaki%20Çocukların%20Eğitime%20Erişim%20A....pdf>.

Konak Mülteci Derneği. “Mülteci Çocukların Uzaktan Eğitime Erişimi.” Mart 2021. Erişim 17.10.2021

[https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-03/konak\\_multeci\\_dernegi\\_rapor.pdf](https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-03/konak_multeci_dernegi_rapor.pdf).

Mülteciler Derneği. “EBA Destek Merkezleri Haritası.” Ocak 2021. Erişim 18.10.2021

<https://mülteciler.org.tr/eba-destek-merkezleri-haritasi/>.

ORSAM & Mardin Artuklu Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve araştırma Merkezi. “Uluslararası Sempozyum: Göçmen Çocukların Eğitimi.” Özet Kitapçık, Mayıs 2021. Erişim 18.10.2021

[https://www.artuklu.edu.tr/dosyalar/goc\\_uygulama\\_arastirma/Göç%20Çocuk%20Eğit%20Sempozyum/GOCCOCUSEMPOZYUM-ozetkitapcik.pdf](https://www.artuklu.edu.tr/dosyalar/goc_uygulama_arastirma/Göç%20Çocuk%20Eğit%20Sempozyum/GOCCOCUSEMPOZYUM-ozetkitapcik.pdf).

Small Projects İstanbul & Başak Kültür ve Sanat Vakfı. “Covid-19 Sürecinde İstanbul’un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması.” Mayıs 2020. Erişim 17.10.2021 <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/covid-19-surecinde-istanbulun-farkli-yerlesimlerinde-cocuklarin-haklarina-erisimi-arastirmasi-basak-kultur-ve-sanat-vakfi.pdf>.

#### 4. Barınma

AIDA & ECRE. “Turkey Country Report: Housing.” May 2021. Accessed October 17, 2021. <https://asylumineurope.org/reports/country/turkey/content-temporary-protection/housing/>.

Altay, E. “Afet Günlerinde Dezavantajlı Gruplar: “Evdekal”mak için Ev Gerek.” Sivil Sayfalar, Nisan 2020. Erişim 18.10.2021 <https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/01/afet-gunlerinde-dezavantajli-gruplar-evdekalmak-icin-ev-gerek/>

Doğan, B. K. ve Ayşe Nur Pekasıl. “COVID-19 Pandemisi Bağlamında Evsizler, Mevsimlik Tarım İşçileri, Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme.” Toplum ve Sosyal Hizmet 32, n. 1 (2021): 277-292.

Murdock, H. “Chaos as Refugees Scramble to Shelter from Coronavirus in Turkey.” March 2023. Accessed October 17, 2021. [https://www.voanews.com/a/science-health\\_coronavirus-outbreak\\_chaos-refugees-scramble-shelter-coronavirus-turkey/6186263.html](https://www.voanews.com/a/science-health_coronavirus-outbreak_chaos-refugees-scramble-shelter-coronavirus-turkey/6186263.html).

Pehlivan, N. “Mülteciler kiralalarını ödeyemez hale geldi.” Gazete Duvar, Mayıs 2020. Erişim 17.10.2021 <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/05/25/multeciler-kiralarinin-odeyemez-hale-geldi>.

WFP Turkey Country Office. “COVID-19 Pandemic in Turkey: Readiness and Impact on In-camp Refugees.” August 2020. Erişim 17.10.2021 [https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000129513/download/?\\_ga=2.49048614.1056103606.1634479539-1311450277.1634479539](https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000129513/download/?_ga=2.49048614.1056103606.1634479539-1311450277.1634479539).

#### 5. Çalışma Yaşamı

Akyıldız, Ş. “Covid-19 İşgücü Piyasasını Nasıl Etkiledi?” TEPAV, Haziran 2020. Erişim 17.10.2021 [https://www.tepav.org.tr/upload/files/1592555617-5.COVID\\_19\\_Isgucu\\_Piyasasini\\_Nasil\\_Etkiledi.pdf](https://www.tepav.org.tr/upload/files/1592555617-5.COVID_19_Isgucu_Piyasasini_Nasil_Etkiledi.pdf).

Altaş, M. “Hükümet 100 milyar liralık 'Ekonomik İstikrar Kalkanı' paketini açıkladı.” Anadolu Ajansı, March 2020. Erişim 19.10.2021 <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hukümet-100-milyar-liralik-ekonomik-istikrar-kalkani-paketini-acikladi/1770907>.

Atlantic Council in Turkey & UNDP. “Turkey’s Refugee Resilience: Expanding and Improving Solutions for the Economic Inclusion of Syrians in Turkey.” July 2020. Accessed October 17, 2021. <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/07/Turkey’s-Refugee-Resilience-Expanding-and-Improving-Solutions-for-the-Economic-Inclusion-of-Syrians-in-Turkey-Report.pdf>.

Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği. “Pandemide Mülteci Çocuk Emegi Sömürüsü.” Mayıs 2021. Erişim 16.10.2021 [https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-06/pandemide\\_multeci\\_cocuk\\_emegi\\_somurusu.pdf](https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-06/pandemide_multeci_cocuk_emegi_somurusu.pdf).

DW. “İşten çıkarma yasağı 2 ay uzatıldı.” Mart 2021. Erişim 19.10.2021 <https://www.dw.com/tr/işten-çıkarma-yasağı-2-ay-uzatıldı/a-56811914>.

Evrensel. “Pandemide mülteci işçi olmak: Hayata hep sıfırdan ve güvencesiz başlamak.” Haziran 2020. Erişim 18.10.2021 <https://www.evrensel.net/haber/407539/pandemide-multeci-isci-olmak-hayata-hep-sifirdan-ve-guvencesiz-baslamak>.

Evrensel. “Koronavirüs salgını ve işsizlik kapıda, çocuklar uzaktan eğitime uzak.” Mart 2020. Erişim 18.10.2021 <https://www.evrensel.net/haber/400230/koronavirus-salgini-ve-issizlik-kapida-cocuklar-uzaktan-egime-uzak>.

Hamit, D. “Syrian refugees first to lose income in pandemic: UN.” Anatolian Agency, September 2020. Accessed October 17, 2021. <https://www.aa.com.tr/en/latest-on-coronavirus-outbreak/syrian-refugees-first-to-lose-income-in-pandemic-un/1985248>.

ILO. “COVID-19 Pandemisinde Göçmen İşçileri Korumak.” ILO Bilgi Notu, Nisan 2020. Erişim 17.10.2021 [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms\\_745357.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_745357.pdf).

ILO. “The Work-Based Learning Programme İŞMEP kicks off in Gaziantep.” August 2021. Accessed October 17, 2021. [https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS\\_818212/lang--en/index.htm](https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_818212/lang--en/index.htm).

ILO. “Politika Notu: COVID-19 küresel salgın döneminde mülteciler ve diğer zorla yerinden edilmiş kişilerin çalışma yaşamına ilişkin haklarını korumak.” Haziran 2020. Erişim 18.10.2021 [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms\\_750246.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_750246.pdf).

ILO. “Youth and COVID-19: Access to Decent Jobs Amid the Pandemic.” 2021. Accessed October 18, 2021. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms\\_771425.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_771425.pdf).

İŞKUR. “Kısa Çalışma Ödeneği.” Erişim 19.10.2021 <https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği/genel-bilgiler/>.

Kara, E. “KOVİD-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İşgücünün İşlevi.” Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 4, n. 1 (2020): 26-34.

IGAM. “Basın Bildirisi - Mültecilerden Acil Çağrı: Mülteciler: Evsiz kalma riski ile karşı karşıyayız.” Mayıs 2020. Erişim 18.10.2021 <https://igamder.org/TR/igam/-4496>.

Tokyay, M. “Türkiye'de kayıt dışı çalışırken işsiz kalan mülteciler için yardım çağrısı.” Euronews, May 2020. Accessed October 18, 2021. <https://tr.euronews.com/2020/05/01/turkiye-de-kay-t-d-s-cal-s-rken-issiz-kalan-multeciler-icin-yard-m-cagr-s>.

UNDP. “In Turkey, COVID-19 hits Syrian-owned businesses harder, study finds.” August 2020. Accessed October 17, 2021. <https://www.undp.org/press-releases/turkey-covid-19-hits-syrian-owned-businesses-harder-study-finds>.

UNDP. “Impact of COVID-19 on Syrian-Owned Micro Small and Medium Sized Enterprises (MSMEs) in Turkey.” April 2020. Accessed October 17, 2021. <https://data2.unhcr.org/ar/needs-assessment/1462>.

## **6. Dayanışma ve Yardımlaşma Ağları, Çözüm Odaklı Çalışmalar: Belediyeler, STKlar, Kamu Kurumları ve Mahalle Grupları**

Aktay, H. “Pandemi Mültecileri Unutturdu.” Sivil Sayfalar, Nisan 2020. Erişim 17.10.2021 <https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/14/pandemi-multecileri-unutturdu/>.

Altay, E. “Mülteci Sorunu Yerel Yönetimlerle Çözülmeli.” Sivil Sayfalar, Ağustos 2021. 16.10.2021 <https://www.sivilsayfalar.org/2021/08/20/multeci-sorunu-yerel-yonetimlerle-cozulmeli/>.

Cumhuriyet. “İBB, koronavirüs hakkında bilgilendirme yapmak için 5 dilde animasyon hazırladı.” Mart 2020. Erişim 17.10. 2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ibb-koronavirus-hakkinda-bilgilendirme-yapmak-icin-5-dilde-animasyon-hazirladi-1728481>.

Doğanay, C., vd. “Zorunlu Göçmenler için Sosyal Eşitlik: Pandemi Sürecinde Yerel Yönetimlerin ve STK'ların Rolü.” TEPAV, Aralık 2020. Erişim 17.10.2021 [https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2021/degerlendirme\\_notu/zorunlu\\_gocmenler\\_icin\\_sosyal\\_esitlik\\_pandemi\\_surecinde\\_yerel\\_yonetimlerin\\_ve\\_stklar\\_rolu.pdf](https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2021/degerlendirme_notu/zorunlu_gocmenler_icin_sosyal_esitlik_pandemi_surecinde_yerel_yonetimlerin_ve_stklar_rolu.pdf).

HASNA. “Turkish Civil Society’s Response to Refugees During COVID-19.” July 2020. Accessed October 18, 2021. <https://hasna.org/wp-content/uploads/2020/08/HasNa-Report-July-2020.pdf>.

Heinrich Böll Stiftung & İzmirde Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği. “COVID-19 Pandemisi’nde Mülteci Kadınların Temel Haklara Erişimine İlişkin Araştırma Raporu.” Ekim 2020. Erişim 16.10.2021 <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-11/covid-19-pandemisinde-multeci-kadinlarin-temel-haklara-erisimine-iliskin-arastirma-raporu.pdf>.

IOM. “Turkey 2nd Round Rapid Need Assessment on the Impact of COVID-19 on Migrant and Refugee Populations.” March 2021. Accessed October 17, 2021. [https://turkey.iom.int/sites/turkey/files/sitreps/Rapid%20Need%20Assessment%20Report%20on%20COVID-19\\_2nd%20Round-%20final.pdf](https://turkey.iom.int/sites/turkey/files/sitreps/Rapid%20Need%20Assessment%20Report%20on%20COVID-19_2nd%20Round-%20final.pdf).

İpek Yolu Kalkınma Ajansı. “Covid19 Salgını ve TRC1 Bölgesi: Salgın Sürecinin Toplumsal Boyutları.” Haziran 2020. Erişim 16.10.2021 <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/covid-19-salgini-ve-trc1-bolgesi-salgini-surecinin-toplumsal-boyutlari.pdf>.

İzmir Barosu Göç ve İltica Komisyonu. “İzmir Harmandalı Geri Gönderme Merkezi Korona Pandemisi Raporu.” Mart-Nisan 2020. Erişim 16.10.2021 <https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/ggm-rapor.pdf>.

Karakurt, O. “Koronavirüs günlerinde sığınmacılara uzanan yardım eli.” TRT Haber, Nisan 2020. Erişim 15.10.2021 <https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/koronavirus-gunlerinde-siginmacilara-uzanan-yardim-eli-477890.html>.

Kızılay. “COVID-19 İhtiyaç Tespit Raporu: Yeni Normal Dönemi.” Haziran 2021. Erişim 15.10.2021 [https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Türk%20Kızılay%20Toplum%20Temelli%20Göç%20Programları\\_Covid-19%20İhtiyaç%20Tespit%20Rapo....pdf](https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Türk%20Kızılay%20Toplum%20Temelli%20Göç%20Programları_Covid-19%20İhtiyaç%20Tespit%20Rapo....pdf).

Kocaoğulları, A. “Kentsel hizmetlere göç perspektifinden bakmak: Pandemi döneminde İstanbul Örneği Ulusal Düzeyde Karar Alıcılar için Politika Önerileri.” Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, Aralık 2020. Erişim 17.10.2021 [http://yereliz.org/wp-content/uploads/2020/12/Ulusal\\_Duzeyde\\_Karar\\_Alicilar\\_Yoneticisi\\_Ozeti\\_TR\\_son-2.pdf](http://yereliz.org/wp-content/uploads/2020/12/Ulusal_Duzeyde_Karar_Alicilar_Yoneticisi_Ozeti_TR_son-2.pdf)

Mavi Kalem Derneği. “İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin sağladığı gıda ve hijyen malzemeleri dağıtıldı.” Mayıs 2020. Erişim 17.10.2021 <https://www.mavikalem.org/2020/05/16/istanbul-buyuksehir-belediyesinin-sagladigi-gida-ve-hijyen-malzemeleri-dagitildi/>

Migration and Health. “Situational Brief: Report on Forced Migrants and COVID-19 Pandemic Response in Turkey.” June 2020. Accessed October 17, 2021. <https://migrationhealth.org/wp-content/uploads/2021/05/lancet-migration-situational-brief-turkey-01-en.pdf>.

MUDEM. “COVID-19 Krizi Sürecinde Türkiye’deki Mültecilerin Durum Analizi.” 2020. Erişim 16.10.2021 <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/covid-19-krizi-surecinde-turkiyedeki-multecilerin-durum-analizi>.

Refugees Association. “The Effects of Covid-19 in Social Cohesion Activities.” May 2020. Accessed October 17, 2021. <https://multeciler.org.tr/eng/the-effects-of-covid-19-in-social-cohesion-activities/>.

Şişli Belediyesi. “Şişli Sosyal Mutfak Hayata Geçiyor.” Eylül 2020. Erişim 16.10.2021 <https://www.sisli.bel.tr/icerik/“sisli-sosyal-mutfak”-hayata-geciyor>

UNHCR. “Turkey 2020 Operational Highlights.” 2020. Accessed October 16, 2021. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/03/UNHCR-Turkey-2020-Operational-Highlights.pdf>.

UNICEF. “Türkiye’de COVID-19 Nedeniyle Evde Kalan Çocuklara Psiko-sosyal Destek Yardım Ulaştırılıyor.” Nisan 2020. Erişim 16.10.2021 <https://www.unicef.org/turkey/hikayeler/turkiyede-covid-19-nedeniyle-evde-kalan-çocuklara-psiko-sosyal-destek-yardim>.

3RP. “3RP Partner Support to Turkey’s Response to COVID-19.” 3RP Regional Refugee & Resilience Plan, May 2020. Accessed October 17, 2021. <http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2020/05/turkey.pdf>.

## Ek 1 - Türlerine Göre Sınıflandırılmış Kaynaklar

<b>Politika Notları</b>	1	Dennison, J. and Andrew Geddes. "Why COVID-19 does not necessarily mean that attitudes towards immigration will become more negative." IOM Policy Paper, 2020. Accessed October 15, 2021. <a href="https://cadmus.eui.eu/handle/1814/68055">https://cadmus.eui.eu/handle/1814/68055</a> .
	2	IGAM. "COVID-19 ve Aşıya Erişim, Mevcut Durum." Nisan 2021. 16.10.2021 tarihinde <a href="https://igamder.org/uploads/infohub/IGAM_Situational_Briefing_TR.pdf">https://igamder.org/uploads/infohub/IGAM_Situational_Briefing_TR.pdf</a> adresinden erişildi.
	3	IMEP. "The Impact of Covid-19 Pandemic on Apprenticeship Training Research Summary." March-June 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://data2.unhcr.org/en/documents/details/84746">https://data2.unhcr.org/en/documents/details/84746</a> .
	4	Akyıldız, Ş. "Covid-19 İşgücü Piyasasını Nasıl Etkiledi?" TEPAV, Haziran 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.tepav.org.tr/upload/files/1592555617-5.COVID_19_Isgucu_Piyasasini_Nasil_Etkiledi.pdf">https://www.tepav.org.tr/upload/files/1592555617-5.COVID_19_Isgucu_Piyasasini_Nasil_Etkiledi.pdf</a> adresinden erişildi.
	5	Konak Mülteci Derneği. "Mülteci Çocukların Uzaktan Eğitime Erişimi." Mart 2021. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-03/konak_multeci_dernegi_rapor.pdf">https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-03/konak_multeci_dernegi_rapor.pdf</a> adresinden erişildi.
	6	ILO. "COVID-19 Pandemisinde Göçmen İşçileri Korumak." ILO Bilgi Notu, Nisan 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_745357.pdf">https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_745357.pdf</a> adresinden erişildi.
	7	ORSAM & Mardin Artuklu Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve araştırma Merkezi. "Uluslararası Sempozyum: Göçmen Çocukların Eğitimi." Özet Kitapçık, Mayıs 2021. 18.10.2021 tarihinde <a href="https://www.artuklu.edu.tr/dosyalar/goc_uygulama_arastirma/Göç%20Çocuk%20Eğit%20Sempozyum/GOCCOCUSEMPOZYUM-ozetkitapcik.pdf">https://www.artuklu.edu.tr/dosyalar/goc_uygulama_arastirma/Göç%20Çocuk%20Eğit%20Sempozyum/GOCCOCUSEMPOZYUM-ozetkitapcik.pdf</a> adresinden erişildi.
	8	Kocaoğulları, A. "Kentsel hizmetlere göç perspektifinden bakmak: Pandemi döneminde İstanbul Örneği Ulusal Düzeyde Karar Alıcılar için Politika Önerileri." Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, Aralık 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="http://yereliz.org/wp-content/uploads/2020/12/Ulusal_Duzeyde_Karar_Alicilar_Yoneticisi_Ozeti_TR_son-2.pdf">http://yereliz.org/wp-content/uploads/2020/12/Ulusal_Duzeyde_Karar_Alicilar_Yoneticisi_Ozeti_TR_son-2.pdf</a> adresinden erişildi.
	9	Migration and Health. "Situational Brief: Report on Forced Migrants and COVID-19 Pandemic Response in Turkey." June 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://migrationhealth.org/wp-content/uploads/2021/05/lancet-migration-situational-brief-turkey-01-en.pdf">https://migrationhealth.org/wp-content/uploads/2021/05/lancet-migration-situational-brief-turkey-01-en.pdf</a> .
	10	ILO. "Politika Notu: COVID-19 küresel salgın döneminde mülteciler ve diğer zorla yerinden edilmiş kişilerin çalışma yaşamına ilişkin haklarını korumak." Haziran 2020. 18.10.2021 tarihinde <a href="https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_750246.pdf">https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_750246.pdf</a> adresinden erişildi.
<b>Raporlar</b>	1	CARE. "COVID-19 Impact Assessment South East Turkey." May 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76384">https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76384</a> .

2	IFRC &TRC. "COVID-19: Impact on refugee populations In Turkey." ESN Assessment Report, April 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.ifrc.org/media/13557">https://www.ifrc.org/media/13557</a> .
3	European Commission. "Commission Staff Working Document Turkey 2020 Report." Accessed October 17, 2021. <a href="https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/turkey_report_2020.pdf">https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/turkey_report_2020.pdf</a> .
4	Save The Children. "COVID-19 Impact Assessment for Individuals under International and Temporary Protection in Zeytinburnu" Nisan 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Save%20the%20Children%20COVID%2019%20Rapid%20Needs%20Assessment%20Zeytinburnu%20Istanbul%20Turkey%20%20May%202020.pdf">https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Save%20the%20Children%20COVID%2019%20Rapid%20Needs%20Assessment%20Zeytinburnu%20Istanbul%20Turkey%20%20May%202020.pdf</a> .
5	European Commission. "Strategic Mid-term Evaluation of the Facility for Refugees in Turkey." Volume I: Main Report, June 2021. Accessed October 18, 2021. <a href="http://www.europeanmigrationlaw.eu/documents/strategic_mid-term_evaluation_main_report.pdf">http://www.europeanmigrationlaw.eu/documents/strategic_mid-term_evaluation_main_report.pdf</a> .
6	SGDD-ASAM. "COVID-19'un Mülteciler Üzerindeki Etkisine İlişkin Raporlara Dayalı Sistematik Bir Derleme." 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="http://sgdd.org.tr/yayinlar/asam_academy_rapor_201008_tr_c.pdf">http://sgdd.org.tr/yayinlar/asam_academy_rapor_201008_tr_c.pdf</a> adresinden erişildi.
7	Üstübcü, A. and Sibel Karadağ. "Refugee Protection in Turkey during the First Phase of the COVID-19 Pandemic." Advancing Alternative Migration Governance Turkey Interim Report, 2020. Accessed October 18, 2021. <a href="https://admigov.eu/upload/Ustubici_Karadag_2020_Turkey_Interim_Report.pdf">https://admigov.eu/upload/Ustubici_Karadag_2020_Turkey_Interim_Report.pdf</a> .
8	Hayata Destek. "Salgında Hayata Destek Olmak: Mülteci Destek Programı - COVID-19 salgını döneminde yürüttüğümüz çalışmalar." Mart-Haziran 2020. 19.10.2021 tarihinde <a href="https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2020/06/20200306-salginda-hayata-destek-olmak-multeci-destek-programi.pdf">https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2020/06/20200306-salginda-hayata-destek-olmak-multeci-destek-programi.pdf</a> adresinden erişildi.
9	Pertek, S. et al. "Forced migration, SGBV and COVID-19: Understanding the Impact of COVID-19 on Forced Migrant Survivors of SGBV." 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://jilifc.com/resources/forced-migration-sgbv-and-covid-19-understanding-the-impact-of-covid-19-on-forced-migrant-survivors-of-sgbv/">https://jilifc.com/resources/forced-migration-sgbv-and-covid-19-understanding-the-impact-of-covid-19-on-forced-migrant-survivors-of-sgbv/</a> .
10	Kızılay & German Red Cross. "Covid-19 Pandemisi ve Göçmenler." Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları: Sağlık ve Psikososyal Destek Programı Raporu, Nisan 2021. 16.10.2021 tarihinde <a href="https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/20210610-Covid-19-pandemisi-ve-gocmenler-TR.PDF">https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/20210610-Covid-19-pandemisi-ve-gocmenler-TR.PDF</a> adresinden erişildi.
11	Relief International. "Impact of the COVID-19 Outbreak on Syrian Refugees in Turkey: Results from Rapid Needs Assessment conducted in Istanbul, Izmir, Manisa, Gaziantep, Kilis and Reyhanli." April 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/76504.pdf">https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/76504.pdf</a> .
12	HASUDER. "Pandemi Sürecinde Göçmenler ve Mültecilerle İlgili Durum." 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://korona.hasuder.org.tr/pandemi-surecinde-gocmenler-ve-multecilerle-ilgili-durum/">https://korona.hasuder.org.tr/pandemi-surecinde-gocmenler-ve-multecilerle-ilgili-durum/</a> adresinden erişildi.



13	ERG. "Öğrenciler ve Eğitime Erişim: Eğitim İzleme Raporu 2020." Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR20_OgrencilerveEgitimeErisim.pdf">https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR20_OgrencilerveEgitimeErisim.pdf</a> .
14	Kızılay. "COVID-19 Sürecinde Geçici ve Uluslararası Koruma Altındaki Çocukların Uzaktan Eğitime Erişimi Durum Analizi." Toplum Temelli Göç Programları Koruma ve Uyum Programı Ağustos 2021. 15.10.2021 tarihinde <a href="https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76963">https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76963</a> adresinden erişildi.
15	Kızılay. "COVID-19 Sürecinde Geçici ve Uluslararası Koruma Altındaki Çocukların Uzaktan Eğitime Erişimi Durum Analizi-2." Toplum Temelli Göç Programları Koruma ve Uyum Programı Ağustos 2021. 15.10.2021 tarihinde <a href="https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2021%20-%20COVID-19%20Sürecinde%20UK%20ve%20GK%20Altındaki%20Çocukların%20Eğitime%20Erişim%20A....pdf">https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2021%20-%20COVID-19%20Sürecinde%20UK%20ve%20GK%20Altındaki%20Çocukların%20Eğitime%20Erişim%20A....pdf</a> adresinden erişildi.
16	Small Projects İstanbul & Başak Kültür ve Sanat Vakfı. "Covid-19 Sürecinde İstanbul'un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması." Mayıs 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/covid-19-surecinde-istanbulun-farkli-yerlesimlerinde-cocukların-haklarına-erisimi-arastirmasi-basak-kultur-ve-sanat-vakfi.pdf">https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/covid-19-surecinde-istanbulun-farkli-yerlesimlerinde-cocukların-haklarına-erisimi-arastirmasi-basak-kultur-ve-sanat-vakfi.pdf</a> adresinden erişildi.
17	AIDA & ECRE. "Turkey Country Report: Housing." May 2021. Accessed October 17, 2021. <a href="https://asylumineurope.org/reports/country/turkey/content-temporary-protection/housing/">https://asylumineurope.org/reports/country/turkey/content-temporary-protection/housing/</a> .
18	WFP Turkey Country Office. "COVID-19 Pandemic in Turkey: Readiness and Impact on In-camp Refugees." August 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000129513/download/?_ga=2.49048614.1056103606.1634479539-1311450277.1634479539">https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000129513/download/?_ga=2.49048614.1056103606.1634479539-1311450277.1634479539</a> adresinden erişildi.
19	Atlantic Council in Turkey & UNDP. "Turkey's Refugee Resilience: Expanding and Improving Solutions for the Economic Inclusion of Syrians in Turkey." July 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/07/Turkey's-Refugee-Resilience-Expanding-and-Improving-Solutions-for-the-Economic-Inclusion-of-Syrians-in-Turkey-Report.pdf">https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/07/Turkey's-Refugee-Resilience-Expanding-and-Improving-Solutions-for-the-Economic-Inclusion-of-Syrians-in-Turkey-Report.pdf</a> .
20	Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği. "Pandemide Mülteci Çocuk Emegi Sömürüsü." Mayıs 2021. 16.10.2021 tarihinde <a href="https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-06/pandemide_multeci_cocuk_emegi_somurusu.pdf">https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-06/pandemide_multeci_cocuk_emegi_somurusu.pdf</a> adresinden erişildi.
21	Doğanay, C., vd. "Zorunlu Göçmenler için Sosyal Eşitlik: Pandemi Sürecinde Yerel Yönetimlerin ve STK'ların Rolü." TEPAV, Aralık 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2021/degerlendirme_notu/zorunlu_gocmenler_icin_sosyal_esitlik_pandemi_surecinde_yerel_yonetimlerin_ve_stkların_rolu.pdf">https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2021/degerlendirme_notu/zorunlu_gocmenler_icin_sosyal_esitlik_pandemi_surecinde_yerel_yonetimlerin_ve_stkların_rolu.pdf</a> adresinden erişildi.
22	HASNA. "Turkish Civil Society's Response to Refugees During COVID-19." July 2020. Accessed October 18, 2021. <a href="https://hasna.org/wp-content/uploads/2020/08/HasNa-Report-July-2020.pdf">https://hasna.org/wp-content/uploads/2020/08/HasNa-Report-July-2020.pdf</a> .
23	Heinrich Böll Stiftung & İzmirde Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği. "COVID-19 Pandemisi'nde Mülteci Kadınların Temel Haklara Erişimine İlişkin Araştırma Raporu." Ekim 2020. 16.10.2021 tarihinde <a href="https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-11/covid-19-pandemisinde-">https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-11/covid-19-pandemisinde-</a>

		<a href="#">multeci-kadinlarin-temel-haklara-erisimine-iliskin-arastirma-raporu.pdf</a> adresinden erişildi.
24	İpek Yolu Kalkınma Ajansı. "Covid19 Salgını ve TRC1 Bölgesi: Salgın Sürecinin Toplumsal Boyutları." Haziran 2020. 16 Ekim 2021 tarihinde <a href="https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/covid-19-salgin-ve-trc1-bolgesi-salgin-surecinin-toplumsal-boyutlari.pdf">https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/covid-19-salgin-ve-trc1-bolgesi-salgin-surecinin-toplumsal-boyutlari.pdf</a> adresinden erişildi.	
25	IOM. "Turkey 2nd Round Rapid Need Assessment on the Impact of COVID-19 on Migrant and Refugee Populations." March 2021. Accessed October 17, 2021. <a href="https://turkey.iom.int/sites/turkey/files/sitreps/Rapid%20Need%20Assessment%20Report%20on%20COVID-19%202nd%20Round-%20final.pdf">https://turkey.iom.int/sites/turkey/files/sitreps/Rapid%20Need%20Assessment%20Report%20on%20COVID-19%202nd%20Round-%20final.pdf</a> .	
26	İzmir Barosu Göç ve İltica Komisyonu. "İzmir Harmandalı Geri Gönderme Merkezi Korona Pandemisi Raporu." Mart-Nisan 2020. 16.10.2021 tarihinde <a href="https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/ggm-rapor.pdf">https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/ggm-rapor.pdf</a> adresinden erişildi.	
27	Kızılay. "COVID-19 İhtiyaç Tespit Raporu: Yeni Normal Dönemi." Haziran 2021. 15.10.2021 tarihinde <a href="https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Türk%20Kızılay%20Toplum%20Temelli%20Göç%20Programları%20Covid-19%20İhtiyaç%20Tespit%20Rapo....pdf">https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Türk%20Kızılay%20Toplum%20Temelli%20Göç%20Programları%20Covid-19%20İhtiyaç%20Tespit%20Rapo....pdf</a> adresinden erişildi.	
28	UNDP. "Impact of COVID-19 on Syrian-Owned Micro Small and Medium Sized Enterprises (MSMEs) in Turkey." April 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://data2.unhcr.org/ar/needs-assessment/1462">https://data2.unhcr.org/ar/needs-assessment/1462</a> .	
29	3RP. "3RP Partner Support to Turkey's Response to COVID-19." 3RP Regional Refugee & Resilience Plan, May 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2020/05/turkey.pdf">http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2020/05/turkey.pdf</a> .	
30	MUDEM. "COVID-19 Krizi Sürecinde Türkiye'deki Mültecilerin Durum Analizi." 2020. 16.10.2021 tarihinde <a href="https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/covid-19-krizi-surecinde-turkiyedeki-multecilerin-durum-analizi">https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/covid-19-krizi-surecinde-turkiyedeki-multecilerin-durum-analizi</a> adresinden erişildi.	
31	ILO. "Youth and COVID-19: Access to Decent Jobs Amid the Pandemic." 2021. Accessed October 18, 2021. <a href="https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_771425.pdf">https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_771425.pdf</a> .	
32	UNHCR. "Turkey 2020 Operational Highlights." 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/03/UNHCR-Turkey-2020-Operational-Highlights.pdf">https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/03/UNHCR-Turkey-2020-Operational-Highlights.pdf</a> .	
<b>Bilimsel Çalışmalar</b>	1	Al Munajed, D. and Elizabeth Ekren. "Exploring the impact of multidimensional refugee vulnerability on distancing as a protective measure against COVID-19: The case of Syrian refugees in Lebanon and Turkey." Journal of Migration and Health 1-2 (2020).
	2	Budak, F. and Sedat Bostan. "The Effects of Covid-19 Pandemic on Syrian Refugees in Turkey: The Case of Kilis." Social Work in Public Health 35, n. 7 (2020): 579-589.
	3	Monshipouri, M. et al. "Managing the Refugee Crisis in the Era of the COVID-19 Pandemic." Insight Turkey 22, n. 4 (2020): 179-200.
	4	Yücel, A. "Symbolic annihilation of Syrian refugees by Turkish news media during the COVID-19 pandemic." International Journal for Equity in Health 20, n. 137 (2021): 1-11.
	5	Zişan Korkmaz Özcan. "Covid-19 Salgını ve Türkiye: Göç Yönetişimi Üzerindeki Etkileri." Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi 17, Pandemi Özel Sayısı (Nisan 2021): 3808-3831.

	6	Mardin, D., vd. "Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Göçmen ve Mültecilerin Durumu." Sağlık ve Toplum Özel Sayı (2020): 112-118.
	7	Özvarış B. Ş. et al. "COVID-19 barriers and response strategies for refugees and undocumented migrants in Turkey." Journal of Migration and Health 1-2 (2020): 1-8.
	8	Çelik, S. ve Nergiz Kardeş İşler. "Göç Mağduru Çocukların COVID-19 Salgını Sürecindeki Öğrenme Deneyimleri." Milli Eğitim 49, n.1 (2020): 783-800.
	9	Doğan, B. K. ve Ayşe Nur Pekasıl. "COVID-19 Pandemisi Bağlamında Evsizler, Mevsimlik Tarım İşçileri, Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme." Toplum ve Sosyal Hizmet 32, n. 1 (2021): 277-292.
	10	Kara, E. "KOVİD-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İşgücünün İşlevi." Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 4, n. 1 (2020): 26-34.
<b>Yazılı Basın Kaynakları &amp; Çevrimiçi İçerikler</b>	1	Bozarslan, M. "Turkey's Syrian refugees among hardest hit amid coronavirus pandemic." Al-monitor, April 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.al-monitor.com/originals/2020/04/turkey-syria-refugees-most-affected-by-coronavirus-jobless.html#ixzz79are5jhB">https://www.al-monitor.com/originals/2020/04/turkey-syria-refugees-most-affected-by-coronavirus-jobless.html#ixzz79are5jhB</a> .
	2	Özdemir, S. "Pandemi döneminde Türkiye'de göçmen ve mülteciler." DW, April 2020. 15.10.2021 tarihinde <a href="https://www.dw.com/tr/pandemi-döneminde-türkiyede-göçmen-ve-mülteciler/a-53098563">https://www.dw.com/tr/pandemi-döneminde-türkiyede-göçmen-ve-mülteciler/a-53098563</a> adresinden erişildi.
	3	Erkılıç, O. "Suriyeli Mültecilerin Aşıya Erişim Sorunu Var." Amerika'nın Sesi, Nisan 2021. 18.10.2021 tarihinde <a href="https://www.amerikaninsesi.com/a/suriyeli-multeciler-corona-virusu-asi-erisim/5866068.html">https://www.amerikaninsesi.com/a/suriyeli-multeciler-corona-virusu-asi-erisim/5866068.html</a> adresinden erişildi.
	4	Pehlivan, N. "Mülteciler kiralarnı ödeyemez hale geldi'." Gazete Duvar, Mayıs 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/05/25/multeciler-kiralarni-odeyemez-hale-geldi">https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/05/25/multeciler-kiralarni-odeyemez-hale-geldi</a> adresinden erişildi.
	5	Altaş, M. "Hükümet 100 milyar liralık 'Ekonomik İstikrar Kalkanı' paketini açıkladı." Anadolu Ajansı, March 2020. 19.10.2021 tarihinde <a href="https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hukumet-100-milyar-liralik-ekonomik-istikrar-kalkani-paketini-acikladi/1770907">https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hukumet-100-milyar-liralik-ekonomik-istikrar-kalkani-paketini-acikladi/1770907</a> adresinden erişildi.
	6	DW. "İşten çıkarma yasağı 2 ay uzatıldı." Mart 2021. 19.10.2021 tarihinde <a href="https://www.dw.com/tr/işten-çikarma-yasağı-2-ay-uzatıldı/a-56811914">https://www.dw.com/tr/işten-çikarma-yasağı-2-ay-uzatıldı/a-56811914</a> adresinden erişildi.
	7	Murdock, H. "Chaos as Refugees Scramble to Shelter from Coronavirus in Turkey." March 2023. Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.voanews.com/a/science-health-coronavirus-outbreak-chaos-refugees-scramble-shelter-coronavirus-turkey/6186263.html">https://www.voanews.com/a/science-health-coronavirus-outbreak-chaos-refugees-scramble-shelter-coronavirus-turkey/6186263.html</a> .
	8	Evrensel. "Pandemide mülteci işçi olmak: Hayata hep sıfırdan ve güvensiz başlamak." Haziran 2020. 18.10.2021 tarihinde <a href="https://www.evrensel.net/haber/407539/pandemide-multeci-isci-olmak-hayata-hep-sifirdan-ve-guvenesiz-baslamak">https://www.evrensel.net/haber/407539/pandemide-multeci-isci-olmak-hayata-hep-sifirdan-ve-guvenesiz-baslamak</a> adresinden erişildi.
	9	Evrensel. "Koronavirüs salgını ve işsizlik kapıda, çocuklar uzaktan eğitime uzak." Mart 2020. 18.10.2021 tarihinde

		<a href="https://www.evrensel.net/haber/400230/koronavirus-salgini-ve-issizlik-kapida-cocuklar-uzaktan-egime-uzak">https://www.evrensel.net/haber/400230/koronavirus-salgini-ve-issizlik-kapida-cocuklar-uzaktan-egime-uzak</a> adresinden erişildi.
10	Hamit, D. "Syrian refugees first to lose income in pandemic: UN." Anatolian Agency, September 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.aa.com.tr/en/latest-on-coronavirus-outbreak/syrian-refugees-first-to-lose-income-in-pandemic-un/1985248">https://www.aa.com.tr/en/latest-on-coronavirus-outbreak/syrian-refugees-first-to-lose-income-in-pandemic-un/1985248</a> .	
11	Tokyay, M. "Türkiye'de kayıt dışı çalışırken işsiz kalan mülteciler için yardım çağrısı." Euronews, May 2020. Accessed October 18, 2021. <a href="https://tr.euronews.com/2020/05/01/turkiye-de-kay-t-d-s-cal-s-rken-issiz-kalan-multeciler-icin-yard-m-cagr-s">https://tr.euronews.com/2020/05/01/turkiye-de-kay-t-d-s-cal-s-rken-issiz-kalan-multeciler-icin-yard-m-cagr-s</a> .	
12	Cumhuriyet. "İBB, koronavirüs hakkında bilgilendirme yapmak için 5 dilde animasyon hazırladı." Mart 2020. 17 Ekim 2021 tarihinde <a href="https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ibb-koronavirus-hakkinda-bilgilendirme-yapmak-icin-5-dilde-animasyon-hazirladi-1728481">https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ibb-koronavirus-hakkinda-bilgilendirme-yapmak-icin-5-dilde-animasyon-hazirladi-1728481</a> adresinden erişildi.	
13	Karakurt, O. "Koronavirüs günlerinde sığınmacılara uzanan yardım eli." TRT Haber, Nisan 2020. 15.10.2021 tarihinde <a href="https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/koronavirus-gunlerinde-siginmacilara-uzanan-yardim-eli-477890.html">https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/koronavirus-gunlerinde-siginmacilara-uzanan-yardim-eli-477890.html</a> adresinden erişildi.	
14	Kızılkaya, S. and Oğulcan Bakiler. "Corona Salgını Sürecinde Suriyeli Mülteciler." Amerika'nın Sesi, Mayıs 2021. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.amerikaninsesi.com/a/corona-salgini-surecinde-suriyeli-multeciler/5877661.html">https://www.amerikaninsesi.com/a/corona-salgini-surecinde-suriyeli-multeciler/5877661.html</a> adresinden erişildi.	
15	WHO. "Ensuring equitable access to health care for refugees and migrants in Turkey." 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://www.euro.who.int/en/countries/turkey/news/news/2020/2/ensuring-equitable-access-to-health-care-for-refugees-and-migrants-in-turkey">https://www.euro.who.int/en/countries/turkey/news/news/2020/2/ensuring-equitable-access-to-health-care-for-refugees-and-migrants-in-turkey</a> .	
16	WHO. "Innovation at the core of COVID-19 response: If refugees can't reach health services, health services will come to them." July 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.euro.who.int/en/countries/turkey/news/news/2020/7/innovation-at-the-core-of-covid-19-response-if-refugees-cant-reach-health-services,-health-services-will-come-to-them">https://www.euro.who.int/en/countries/turkey/news/news/2020/7/innovation-at-the-core-of-covid-19-response-if-refugees-cant-reach-health-services,-health-services-will-come-to-them</a> .	
17	ILO. "The Work-Based Learning Programme İŞMEP kicks off in Gaziantep." August 2021. Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_818212/lang--en/index.htm">https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_818212/lang--en/index.htm</a> .	
18	Mavi Kalem Derneği. "İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sağladığı gıda ve hijyen malzemeleri dağıtıldı." Mayıs 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.mavikalem.org/2020/05/16/istanbul-buyuksehir-belediyesinin-sagladigi-gida-ve-hijyen-malzemeleri-dagitildi/">https://www.mavikalem.org/2020/05/16/istanbul-buyuksehir-belediyesinin-sagladigi-gida-ve-hijyen-malzemeleri-dagitildi/</a> adresinden erişildi.	
19	Altay, E. "Afet Günlerinde Dezavantajlı Gruplar: "Evdekal"mak için Ev Gerek." Sivil Sayfalar, Nisan 2020. 18.10.2021 tarihinde <a href="https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/01/afet-gunlerinde-dezavantajli-gruplar-evdekalmak-icin-ev-gerek/">https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/01/afet-gunlerinde-dezavantajli-gruplar-evdekalmak-icin-ev-gerek/</a> adresinden erişildi.	
20	İstanbul Tabip Odası. "Pandemi aşılmasında gözden kaçırılan topluluk: Mülteciler." İTO COVID-19 İzleme Grubu, Ocak 2021. 18.10.2021 tarihinde <a href="https://www.istabip.org.tr/koronavirus/Haberler/6330/pandemi-asilamasinda-gozden-kacirilan-topluluk-multeciler">https://www.istabip.org.tr/koronavirus/Haberler/6330/pandemi-asilamasinda-gozden-kacirilan-topluluk-multeciler</a> adresinden erişildi.	

	21	IGAM. "Basın Bildirisi - Mültecilerden Acil Çağrı: Mülteciler: Evsiz kalma riski ile karşı karşıyayız." Mayıs 2020. 18.10.2021 tarihinde <a href="https://igamder.org/TR/igam/-4496">https://igamder.org/TR/igam/-4496</a> adresinden erişildi.
	22	UNDP. "In Turkey, COVID-19 hits Syrian-owned businesses harder, study finds." August 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://www.undp.org/press-releases/turkey-covid-19-hits-syrian-owned-businesses-harder-study-finds">https://www.undp.org/press-releases/turkey-covid-19-hits-syrian-owned-businesses-harder-study-finds</a> .
	23	Şişli Belediyesi. "Şişli Sosyal Mutfak Hayata Geçiyor." Eylül 2020. 16.10.2021 tarihinde <a "="" href="https://www.sisli.bel.tr/icerik/">https://www.sisli.bel.tr/icerik/</a> "sisli-sosyal-mutfak"-hayata-geciyor adresinden erişildi.
	24	İŞKUR. "Kısa Çalışma Ödeneği." 19.10.2021 tarihinde <a href="https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği/genel-bilgiler/">https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği/genel-bilgiler/</a> adresinden erişildi.
	25	UNICEF. "Türkiye’de COVID-19 Nedeniyle Evde Kalan Çocuklara Psiko-sosyal Destek Yardım Ulaştırılıyor." Nisan 2020. 16.10.2021 tarihinde <a href="https://www.unicef.org/turkey/hikayeler/turkiyede-covid-19-nedeniyle-evde-kalan-cocuklara-psiko-sosyal-destek-yardim">https://www.unicef.org/turkey/hikayeler/turkiyede-covid-19-nedeniyle-evde-kalan-cocuklara-psiko-sosyal-destek-yardim</a> adresinden erişildi.
	26	Refugees Association. "The Effects of Covid-19 in Social Cohesion Activities." May 2020. Accessed October 17, 2021. <a href="https://mülteciler.org.tr/eng/the-effects-of-covid-19-in-social-cohesion-activities/">https://mülteciler.org.tr/eng/the-effects-of-covid-19-in-social-cohesion-activities/</a> .
	27	Mercan, D. "Pandemi döneminde Türkiye’nin mülteci karnesi." Gazete Duvar, Haziran 2021. 15.10.2021 tarihinde <a href="https://www.gazeteduvar.com.tr/pandemi-doneminde-turkiyenin-multeci-karnesi-haber-1526042">https://www.gazeteduvar.com.tr/pandemi-doneminde-turkiyenin-multeci-karnesi-haber-1526042</a> adresinden erişildi.
	28	Aktay, H. "Pandemi Mültecileri Unutturdu." Sivil Sayfalar, Nisan 2020. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/14/pandemi-multecileri-unutturdu/">https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/14/pandemi-multecileri-unutturdu/</a> adresinden erişildi.
	29	Altay, E. "Mülteci Sorunu Yerel Yönetimlerle Çözülmeli." Sivil Sayfalar, Ağustos 2021. 16.10.2021 tarihinde <a href="https://www.sivilsayfalar.org/2021/08/20/multeci-sorunu-yerel-yonetimlerle-cozulmeli/">https://www.sivilsayfalar.org/2021/08/20/multeci-sorunu-yerel-yonetimlerle-cozulmeli/</a> adresinden erişildi.
	30	Mülteciler Derneği. "EBA Destek Merkezleri Haritası." Ocak 2021. 18.10.2021 tarihinde <a href="https://mülteciler.org.tr/eba-destek-merkezleri-haritasi/">https://mülteciler.org.tr/eba-destek-merkezleri-haritasi/</a> adresinden erişildi.
	31	Türk Tabipleri Birliği. "TTB COVID-19 İzleme Kurulu 11. Ay Değerlendirmesi: Birinci Basamak Sağlık Örgütlenmesi Güçlü Olmadan Salgın Yönetilemez." 2021. 17.10.2021 tarihinde <a href="https://www.ttb.org.tr/kollar/covid19/yazdir.php?Tablo=tbl_haber&amp;Guid=dfa376ae-6c8f-11eb-88fd-c02d9f991fd1">https://www.ttb.org.tr/kollar/covid19/yazdir.php?Tablo=tbl_haber&amp;Guid=dfa376ae-6c8f-11eb-88fd-c02d9f991fd1</a> adresinden erişildi.
<b>Blog Yazıları</b>	1	Erturk, S. A. "The effects of COVID-19 on Syrian refugees in Turkey." Southern Responses to Displacement Blog Series I, April 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://southernresponses.org/2020/04/24/the-effects-of-covid-19-on-syrian-refugees-in-turkey/">https://southernresponses.org/2020/04/24/the-effects-of-covid-19-on-syrian-refugees-in-turkey/</a> .
	2	Erturk, S. A. "National and Local Responses to Support Syrian Refugees in Turkey in the times of COVID-19." Southern Responses to Displacement Blog Series I, April 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://southernresponses.org/2020/04/24/national-and-local-responses-to-support-syrian-refugees-in-turkey-in-the-times-of-covid-19/">https://southernresponses.org/2020/04/24/national-and-local-responses-to-support-syrian-refugees-in-turkey-in-the-times-of-covid-19/</a> .
	3	Balcioglu, Z. and Murat Erdogan. "What does it mean to be an urban refugee in Turkey during a pandemic?." Open Democracy, May 2020. Accessed October 16,

		2021. <a href="https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/what-does-it-mean-be-urban-refugee-turkey-during-pandemic/">https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/what-does-it-mean-be-urban-refugee-turkey-during-pandemic/</a> .
	4	Kirisci K. and M.M. Erdogan. "Turkey and COVID-19: Don't forget refugees." April 2020. Accessed October 15, 2021. <a href="https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/04/20/turkey-and-covid-19-dont-forget-refugees/">https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/04/20/turkey-and-covid-19-dont-forget-refugees/</a> .
	5	Heinrich Böll Stiftung. "Migrants and Refugees in a Time of Pandemic: Access to Healthcare Services in Turkey." May 2020. Accessed October 16, 2021. <a href="https://eu.boell.org/en/2020/05/18/migrants-and-refugees-time-pandemic-access-healthcare-services-turkey">https://eu.boell.org/en/2020/05/18/migrants-and-refugees-time-pandemic-access-healthcare-services-turkey</a> .